judicio æquo: & imbrem divinæ gratiæ ad fructum proferendum. Hic totidem proinde vicibus à Deo benedictionem petit, ut retinentes fidei dogmatum ſimus, ut obediamus Dei mandatis, ut bonorum fructus operum reddamus.

Trinitatis myſterium hic obſervatum.

Satis multorum conſenſu repetitum ter nomen *Dei* verbo numeri ſingularis, deſignat in perſonis Deum trinum, unum in eſſentia. Vide, ait Euthymius, apertum ac denudatum ſanctiſſimæ Trinitatis myſterium hac triplicatione, *Deus, Deus, Deus.* Notavit idem Nicephorus, & ex Latinis Arnobius, Hieronymus, Ruffinus, Caſſiodorus, Beda, Haimo, Remigius, Bruno uterque, Hugo, Rickelius, Gloſſa interlinearis, Lyran. & paſſim alii poſteriores, præterea in Symbolum Ambroſius *a*, Gregorius *b*. Ad hæc Durantus *c*, & Magiſter *d*, & ante omnes Alexander Papa I. *e* quem poſtea deprehendi, à Fabio & à Nebienſi citatum. Si tamen ambigi non poſſit, an ejus nomine epiſtolæ, quæ extant, ab illo revera datæ ſint. Item Athanaſius *f*, qui tamen ſic recitat, εὐλογήσαι ὑμᾶς ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ὑμῶν, εὐλογήσει ὑμᾶς ὁ Θεός, *benedicat veſter Deus, Deus veſter benedicat, vos Deus*, Producit hoc etiam teſtimonium contra Judæos cum aliis ſimilibus, Paulus Burgenſis *g*, & Galatinus *h*.

a cap. 1. b in 1. Reg. & 29. mor. c. 16. vel 27. c 9. Ration. c. 4. n. 15. d d 2. diſt. f. e Epiſt. 1. f de communi eſſentia Patris, &c. g 1. par. Scrutinii ſcriptur. d. 9 c. 4. & addit. ad pſ. 112. h lib. 2. c. 1.

Benedicat nos Deus, Deus noſter, benedicat nos Deus.) Dixi de diverſa lectione apud Athanaſium, *benedicat veſter Deus, Deus veſter, benedicat vos*, neſcio unde ſumſerit, ac ſuſpicor alium quemdam locum innuere ab hoc diverſum. Nihil refert hic non haberi nomen Tetragrammaton יהוה *jehovah*, ſed אלהים *elohim*, communicabile creaturis. Nam ex adjunctis colligitur de Deo vero ſermonem eſſe, nempe quod oretur benedicere, & optetur, ut *eum timeant omnes fines terræ*. Obſervant autem ex iis quos dixi Trinitatis hinc inferre myſterium aliqui, dici *Deum noſtrum* ſecundo loco, quia perſona ſecunda per incarnationem noſtra peculiariter facta eſt. Nobis namque datus, nobis natus eſt Dei filius generatione temporali, puer datus nobis, filius natus nobis. Sed & Auguſtiniani Ordinis Religioſi ad nomen Chriſti, ſemper addunt Domini noſtri, etiamſi non exprimatur. Quod ſi quis inter legendum id omittat, jubetur exprimere repetendo. Obſervari quoque poteſt in novo Teſtamento, ſæpe *Dominum noſtrum* nominari peculiariter Chriſtum. Moſes item conteſtans Deum unum, Deus, ait, Deus tuus unus eſt: ſecundo loco vocans *tuum*, ſicut & Zacharias, ac alii *regem tuum* nominat. Affinitatem quamdam habet illud ex Deuteronomio *i*, *Audi Iſrael Dominus Deus noſter, Dominus unus eſt*, ubi primo loco eſt nomen יהוה *jehovah*, in aliis אלהים *elohim*. Quem pro eadem Trinitate Auguſtinus *k*, urget locum, & Idacius *l*, Nyſſenus *m*, Theodoretus *n*. Notat etiam Caſſiodorus bis *benedicendi* verbum poni, quia repeti ſæpius debet, & ſine fine optari, utpote ſemper neceſſarium, & ut ipſe loquitur ſemper proficuum: Baſilius, & Theodoretus, ut quemadmodum bis ad hymnodiam Gentes excitatæ fuerant, ita & ſalutem bis Propheta iiſdem exoptaret. Auguſtinus tamen, ac Hilarius, & Baſilius atque Theodoretus nihil hic de myſterio Trinitatis, & Apollinarius ac Dei etiam nomen pluſquam ſemel ponit. Hujus vero alienior interpretatio circa *benedicendi* verbum, ut non petatur benedictio, qua nos benedicat Deus afficiendo beneficiis: ſed qua nos illum, ſcilicet concedendo, ut eum ipſi benedicamus: ſicut paullo antè invitaverat David ad confitendum eidem, & in fine ad eumdem metuendum.

Auguſtiniani Ordinis religioſi ad nomē *Chriſti*, ſēper addunt *Domini noſtri*.

i cap. 6. 4. k 3. contra Max. c. 23. Caſſiodori obſervatio circa benedicendi verbū bis poſitum. l Contra varimandum m De cogn. Dei contra judeos. n De curan. aff. Græcorum. Appollinarii alienior interpretatio,

ἡμέτερος Θεὸς ἄμμι πόροι χαρίεσσαν ἀοιδήν.
αἶνον ἄναξ πόροι ἄμμι.
Noſter Deus nobis præbeat gratiſſimam laudem,
Laudes rex præbeat nobis.

Et metuant eum omnes fines terræ.) Ex pronomine ſingulari colligunt hi quos ante dixi, unum Deum eſſentia, trinum in perſonis. Probabile ſatis argumentum propter auctoritatem, non tamen concludens, quum ejuſmodi repetitiones fiant non raro in aliis, ita ut in repetitione cenſeri poſſent, non magis perſonæ diſtingui quam naturæ. Propterea talibus non admodum premuntur adverſarii, ſed melioribus, quæ non deſunt. Ex his autem qui propriè diſputant, & magis preſsè atque ſcholaſticè de Trinitate, non legi, qui urgeret hoc teſtimonium, etſi adferunt alia, quorum haud vis major, quæ inquam propter gravitatem Auctorum habent apud nos momentum.

Quid autem valeant *fines terræ* litteraliter ac myſticè, diximus aliàs, & hoc poſteriore modo tum in bonam, tum in malam partem, prout etiam declarat Hugo. Galatinus *o* refert, veteres Thalmudiſtas ſtatuiſſe ut ſimiles loci ab unoquoque Judæorum bis ſaltem in die mane & veſpere dicerentur. Utpote quod ſub illis arcanum quiddam revelandum tempore Meſſiæ aſſererent. Inter antiquos autem Rabbinos, quorum nunc ab Hebræis corrupta exemplaria ſint, ait ſe legiſſe, qui diſertè Trinitatis myſterium ex iiſdem colligerent, tùm vero, quam Græci tamen negant, proceſſionem Spiritus ſancti à Patre, & Filio,

A veteribus Thalmudiſtis hujus loci & ſimilium recitatio bis in die imperata. Trinitatis myſterium diſerte ex iiſdem locis à Rabbinis collectum.

o lib. 2. c. 1.

PSALMUS
SEXAGESIMUS SEPTIMUS.

In finem.

1 Pſalmus Cantici ipſi David.
2 EXſurgat Deus, & diſſipentur inimici ejus,
& fugiant qui oderunt eum, à facie ejus.
3 Sicut deficit fumus, deficiant: ſicut fluit cera à
facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.
4 Et juſti epulentur, & exultent in conſpectu Dei:
& delectentur in lætitia.
5 Cantate Deo, pſalmum dicite nomini ejus: iter
facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum: Dominus
nomen illi.
Exultate in conſpectu ejus, turbabuntur à facie ejus,
6. Patris orphanorum, & judicis viduarum.
Deus in loco ſancto ſuo: 7. Deus qui inhabitare facit
unius moris in domo.
Qui educit vinctos in fortitudine, ſimiliter eos, qui
exaſperant, qui habitant in ſepulchris.
8 Deus quum egredereris in conſpectu populi tui,
quum pertranſires in deſerto:
9 Terra mota eſt, etenim cœli diſtillaverunt à facie
Dei Sinai, à facie Dei Iſrael.
10 Pluviam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati
tuæ: & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam.
11 Animalia tua habitabunt in ea: paraſti in dulcedine
tua pauperi, Deus.
12 Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute
multa.
13 Rex virtutum dilecti dilecti: & ſpeciei domus
dividere ſpolia.
14 Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ
deargentatæ, & poſteriora dorſi ejus in pallore
auri.
15 Dum diſcernit cœleſtis reges ſuper eam, nive
dealbabuntur in Selmon. 16. Mons Dei: mons
pinguis.
Mons coagulatus, mons pinguis: 17. Ut quid ſuſpicamini
montes coagulatos?
Mons, in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo:
etenim Dominus habitabit in finem.
18 Currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium:
Dominus in eis in Sina in Sancto.
19 Aſcendiſti in altum, cepiſti captivitatem; accepiſti
dona in hominibus:
Etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.
20 Benedictus Dominus die quotidie: proſperum
iter faciet nobis Deus ſalutarium noſtrorum.
21 Deus noſter, Deus ſalvos faciendi: & Domini
Domini exitus mortis,

22. Ve-

22 Verumtamen Deus confringet capita inimicorum
ſuorum; verticem capilli perambulantium
in delictis ſuis.
23 Dixit Dominus: ex Baſan convertam, convertam
in profundum maris;
24 Ut intingatur pes tuus in ſanguine; lingua
canum tuorum ex inimicis, ab ipſo.
25 Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei
mei: regis mei qui eſt in ſancto.
26 Prævenerunt principes conjuncti pſallentibus,
in medio juvencularum tympaniſtriarum.
27 In Eccleſiis benedicite Deo Domino, de fontibus
Iſrael.
28 Ibi Beniamin adoleſcentulus, in mentis exceſſu.
Principes Juda, duces eorum: principes Zabulon,
principes Nephtali.
29 Manda Deus virtuti tuæ: confirma hoc Deus,
quod operatus es in nobis:
30 A templo tuo in Jeruſalem, tibi offerent reges
munera.
31 Increpa feras arundinis, congregatio taurorum
in vaccis populorum; ut excludant eos, qui probati
ſunt argento.
Diſſipa gentes, quæ bella volunt: 32. venient legati
ex Ægypto: Æthiopia præveniet manus ejus
Deo.
33 Regna terræ, cantate Deo: pſallite Domino:
Pſallite Deo: 34: qui aſcendit ſuper cœlum cœli,
ad Orientem.
Ecce dabit voci ſuæ vocem virtutis, 35. date gloriam
Deo ſuper Iſrael magnificentia ejus, &
virtus ejus in nubibus.
36 Mirabilis Deus in ſanctis ſuis, Deus Iſrael ipſe
dabit virtutem, & fortitudinem plebi ſuæ,
benedictus Deus.

Hunc Pſalmum, ut jam dudum in Commentario noſtro in Eccleſiaſten, editus eſt, ſuo hic loco, & ordine, inter ceteros Pſalmos, quorum omnium interpretationem paullo accuratiorem ſuſcepimus, collocare omnino debuimus. Attamen quum eumdem recognovimus, non tam retractandum quam nonnulla Paralipomena priori editioni duximus inferenda: quemadmodum utrumque editionem comparare cupienti haud erit obſcurum.

Titulus & Argumentum.

Verſ. 1.) Pſalmus Cantici David.

Non patiuntur anguſtiæ temporis, quod ad docendum ſupereſt, nec Inſtituti ratio, cum ſupplementi loco hunc exponamus Pſalmum, ut quæ ad univerſum Pſalmor. ſpectant opus nunc dicamus. Ponimus abſq; dubio contra Nicolaitas, Gnoſticoſque, & Paulum Samoſatenum *, eſſe canonicum hunc, & ſacrum librum, quem ſolent Hebræi velut in quinque partiri. Nec etiam diſputamus de nomine Pſalmorum, numero, diviſione, ordine, metro, auctore, materia, titulis eorum, multiplici editione, difficultate, dignitate, ſive utilitate. Illa perſequemur, quæ neceſſaria, propriave ſunt huic Pſalmo.

* Pratoolus.

HIc titulus eſt: למנצח לדויד מזמור שיר *lamnatſeach le David mizmor ſcir*, Εἰς τὸ τέλος ᾠδῆς ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Chaldaice. לשבחא על יד דויד שבחא ושירתא *leſchabbacha hal jad David ſchebacha veſchirecha*, *Ad laudandum per manum David hymnus*, ſive *laus*, & *Canticum*. Pro, *In finem*, Hebraicè habetur למנאח *lammatſeach*. Interpres autem Latinus ſequitur in verſione ſua Septuaginta Interpretes, qui reddunt: Εἰς τὸ τέλος, Illi vero, ut ſuſpicatur Eugubinus *a*, legerunt, נצח *nehtſach*, quod ſonat *æternum*, ac *ſempiternum*: ſicut in Pſalmo quadrageſimo nono *b*: *Et vivit adhuc in finem*, עוד לנצח *hhod lanetſach*. Hieronymus vertit: *Adhuc in ſempiternum*. Aquila exponit, τῷ νικοποιῷ, ut meminit idem Hieronymus *c*. Symmachus, ἐπινίκιος. Theodotio: Εἰς τὸ νῖκος: quamvis teſtetur Theodoretus *d*, iſtum, & Aquilam poſuiſſe, τὸ νικοποιῷ, & Symmachum, ἐπινίκιος, in quolibet Pſalmo, in quo Lxx. τὸ τέλος. Hi ipſi Interpretes ad fines videntur ſæculorum reſpexiſſe, hoc eſt, ad tempora Meſſiæ, quod & Rabbini fatentur. Ex quibus David Kimhi ait referri לנא לעתור *labbathir lana*, ad futurum, quæ eſt velut deſcriptio ſæculi Meſſiæ. Vel finem intellexerunt ipſammet victoriam, quam ſibi Meſſias ſui adventus finem propoſuit. Innuit hoc Nyſſenus *e*, licèt potiùs ſecundùm tropologiam ad nos ipſos. Alii translatores rationem habuerunt in ejuſmodi titulis ad muſicam adhiberi ſolitam, & ad cantorem qui præeſt, atque alios vincit, & ad illum maximè, qui victoriale canit carmen: tales enim præfecti operum appellantur מנצחים *menatſechim*, in libris Paralipomenon *f*. Et quando mentio etiam eſt de *cantantibus epinicon* g, ut noſtra continet verſio, legitur Hebraicè לנצח *lenatſeach*, idemque vocabulum eſt, qum pro illo ponitur *miniſterium* h. Præterea in Cantico Habacuc *i*; *Deducet me victor in Pſalmis canentem*: Hebraicè: למנצח בנגינותי *lamnatſeach binginothai*, Græcè, ἐπιβήσει με τοῦ νικῆσαι ἐν ᾠδῇ αὐτοῦ. Lege ibi Riberam noſtrum, qui bene demonſtrat ſenſum Prophetæ eſſe de victore, triumphatoreque Domino, qui finito judicio deducat cum Sanctis in cœlum ad canendum laudes ipſius. Eodem pertinet Chaldæus titulus: *Ad laudandum*, vel, *Ad laudem*. Sed pars eſt nos ſequi potiſſimùm expoſitionem de Chriſto, quæ Patribus paſſim placet, nec tamen recedendum à vulgata lectione in Cantico Habacuc, ut pro *victor* legatur *victori*, quod Ribera contendit.

a In pſ. 4. & in 97. b verſ. 10. c Proœm. in Dan. d in pſ. 8. e Tract. 11. pſ. ex recent. edit. f lib. 2. c. 8 15. 11. h 1. Paral. 23. 4. i ibid. c. 4. 3. 19.

Pſalmus Cantici.) Chald. *Hymnus*, ſeu *laudatio*, & *Canticum*. Diſtinguunt nonnulli Canticum à Pſalmo: quòd Canticum ore caneretur, & magis ſoluto metro, communiq; cantu, & quaſi plano, Pſalmus ad citharam, lyram, pſalterium, aliaq; muſica inſtrumenta cantaretur, metro magis lyrico, & artificioſo. Quare *Pſalmus Cantici* eſſet, quem ſimul ore, ac inſtrumentis cantores modulentur. Quod tamen à Pſalmo denominatur Pſalterium, Pſalmis modulandis adhibitum ſæpius videtur, quod quale fuerit, deſcribere non vocat *k*. Meminit aliquando *cithara* David *l*: ſed Joannes in Apocalypſi *m* non alia dat in Beatorum manus inſtrumenta muſica: fortaiſe propterea, quoniam etſi *pſalterium* concavum ſit in parte ſuperiore, ſonumque edat ſurſum, qui proprius videtur Beatorum, tamen ſignificare vult laudes, quas Beati reddunt Deo, & lætitiam, quam percipiunt ex victoria per mortificationem: habet enim, teſte Hieronymo *n* cithara concavitatem in parte inferiori. Lege Joannem Ferdinandum *.

Cantici à Pſalmo diſtinctio.

Eugubinus vult *Pſalmum & Canticum* eſſe ſynonyma, nec in Titulo dicendum *Pſalmus Cantici*, ſed, *Pſalmus Canticum* vel addita conjunctione *Pſalmus & Canticum*, ut ſi dicas melos atque oda, ad majorem expreſſionem: ſicut & Chaldaicè dicitur *laus & Canticum*. Id quidem verum eſt, aliquando poni Latinè *Canticum* pro מזמור *mizmor* o, pro quo ferè ſemper alias ponitur *Pſalmus*, & Græci poni ᾠδὴ pro eodem illo Hebræo nomine, quum tamen ᾠδὴ, & *canticum* reſpondeant Hebræo שיר *ſchir*. Item *laus cantici* p, videtur dici pro Pſalmo αἶνος ᾠδῆς, Attamen plurium prævalet in eo quod diximus, auctoritas præſertim, quum non adeo ſæpè in titulo duo iſta nomine exprimantur *q*, ut ordine contrario *canticum Pſalmi* r. Nonnulli *Pſalmum cantici* dicunt eſſe ſimilem cantico, *canticum Pſalmi* ſimilem Pſalmo. Sic Vatablus, & alii. Aliqui, quum vox & inſtrumentum muſicum *una* jungebantur, ſed modo unum magis, modo aliud, id eſt, ut *Pſalmus cantici* eſſet, quando poſt vocem inſtrumenti muſici vox ſequebatur humana, *canticum Pſalmi*, è contrario. Sed Hæbræi profitentur ſe hoc ignorare.

k Lege Eugubinum. l pſ. 32. 2. l pſ. 42. 4. pſ 146. 7. & aliis. Pſalterium quale inſtrumentum m cap. 5. 8. cap. 14. 2. cap. 15. 2. cap. 18. 22. n Epiſt. ad Dardanum. * In Theſauro verbo Cithara. Pſalmus & Canticum ſynonyma. o In Titulo Pſalm. 38. p pſ. 90. & 92. & 94. q pſ. 47. 66. 74. 91. & in iſto. r pſ. 65. 82. 87. 107. Pſalmus Cantici: Canticum Pſalmi, quid.

David, לדוד *le David*. τῷ Δαυίδ. Chaldaicè על יד דוד *hhal iad David*. *Per manum David*. Mavult Eugubi-

gubinus eſſe genitivum caſum, ſed quum jungi poſſit etiam dativo, juxta Grammaticos, credendum LXX. Interpretibus, atque ceteris, præſertim quum ſic inducetur, ut notat Genebrardus, non tam auctorem eſſe David, quam velut amanuenſem Spiritus Sancti, qui, ut Chaldæus præſefert, illius quaſi manu uteretur. Putat præterea idem Genebrardus, per Hebraiſmum poni dativum pro genitivo. Certè non eſt omnino certum ſcriptos omnes Pſalmos à David. Et ratio illa prima non minus habet locum in reliquis Scriptoribus ſacris. Non apparet quoque, cur talis Hebraiſmus toties repetatur in titulis Pſalmorum. In Pſalmo 15. ſic habet titulos: *Tituli inſcriptio ipſi David*. Aliud ergo ſibi vult, quàm quod David ſit Pſalmi ſcriptor. In 17. item ſatis innuitur talis formula Pſalmos peculiariter factos in gratiam David, ſive ab ipſomet, ſive ab alio aliquo. In emendatis Bibliis Pſalmus 27. continet titulum Latinè, *Pſalmus ipſi David;* quum tamen aliæ editiones non varient. Idem eſt in 31. addito, *Intellectus*, in Genitivo, Συνέσεως. Item in 33. *Davidi*, declinato nomine, in 34. 35. 36. 39. 40. 67. 85. 92. 94. 95. 97. 98. 102. 103. 107. 137. 144.

Non eſt omnino certum omnes Pſalmos à David ſcriptos.

Eadem ratio videtur, quum in titulis alia nomina exprimuntur. Exempli cauſa in 38. *Ipſi Idithun Canticum David:* utrique enim nomini præfigitur idem articulus לְ *le*, & τῷ. Dicitur autem *Idithun*, unus de Præfectis Cantorum, ſicut & *Core* a, & *Aſaph* b, & *Ethan* c, quamvis Rabbi Abraham velit eſſe concentum, vel tonum, quo tales Pſalmi canendi eſſent. In Pſalmo quidem 76. eſt, *pro Idithun, Pſalmus Aſaph*, quemadmodum nonnumquam ſunt in titulis nomina inſtrumentorum muſicorum. Sed & pro dicto articulo (לְ) *le*, reperio præpoſitionem עַל *hhal*, & Græcam ὑπὲρ, ut in Pſalmo 61. Ad hæc eumdem articulum (לְ) *le*, reddunt interdum Græci per præpoſitionem εἰς, Latini per (*In*) ut Pſalm. 71. Denique res obſcuriſſima eſt de titulis, præſertim quum in textu Hebræo multi Pſalmi careant illis, & in aliis editionibus non eodem omnes modo ſe habeant: ita ut cenſuerint ſummæ auctoritatis viri d, aliquando abradendos penitus omnes titulos: quod merito tamen obtineri non potuit.

a *In multis Pſalmis incipiendo à 41.* b *In multis incipiendo à 49. tum in 72. & aliis* c *pſalm. 88. & alibi.*

d *Sixtus V.* Abradi de Pſalmis omnes titulos voluerunt nonnulli.

Quod attinet ad præſentis argumentum Pſalmis, quem Rabbi Abraham Aben-Ezra teſtatur eſſe נכבד מאד *nichbad meod*, valde nobilem & glorioſum, nec non gravem, adde etiam, quod epithetum Hebræum ſignificare poteſt, difficilem: certi eſſe debemus illum eſſe de Chriſto, quum ſic eum Paulus uſurpaverit, & intellexerit in Epiſtola ad Epheſios e, quem Cajetanus, & Janſenius in Commentario Pſalmi non ſatis conſultò dixerunt uſum eſſe ſolo ſenſu myſtico, vel etiam accommodationis. Græci Patres, Auguſtinus quoque, Hilarius, & cum ipſis multi Latinorum, arbitrantur, David admonitum ab Spiritu Sancto de adventu Filii Dei, contra perditores orbis Dæmones precari, ut acceleret, commemoratis multis prodigiis à Deo factis, quæ rei hujus ſymbola erant: & adeo multorum beneficiorum nobis conferendorum à Chriſto, atque præterea myſteriorum ipſius. Non ergo Pſalmus eſt dumtaxat, ut Hebræi volunt, aut de lata lege, aut de bellis David, aut de victoria contra Sennacherib, aut de Gog & Magog, ſive, de Antichriſto: nec inſtitutus tantum, quando Arca portabatur in Sion: vel quum progrediebatur David contra inimicos. Sed eſt his ſimul vel aliquibus eorum, ut præſignificant, ac referunt Chriſtum, cujus etiam Chriſti myſteria nonnulla ſatis in illo indicantur, ut Reſurrectio, Aſcenſio, Miſſio Spiritus Sancti, Propagatio Eccleſiæ, Providentia in tribulationibus fidelium.

Pſalmus hic nobilis, glorioſus, gravis, difficilis. De Chriſto Pſalmus uſurpatus. e *cap. 4. 8.*

Verſ. 2.) Exſurgat Deus, & diſſipentur inimici ejus, & fugiant qui oderunt eum, à facie ejus.

Hic verſiculus totus ex libro Numerorum f ſumtus eſt, ubi narratur, *quum elevaretur Arca* ad iter, dicere ſolitum Moſen: *Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te, a facie tua.* Quo fit, ut ſi metro ſcripti ſunt pſalmi, metricè quoque tunc Moſes locutus ſit. Septuaginta eo loco, Ἐξεγέρθητι, *expergiſcere*, quaſi dormiret Deus: Sicut in Pſalmo 43. g. ſurge, *quare obdormis Domine?* Rabbi Salomon hoc Pſalmo notat, id quod antè dixi, cantatum iſtis verbis, quando portabatur Arca: quum deponeretur, illis aliis ex Pſalmo 131. h, *Surge Domine in requiem tuam, tu, & Arca ſanctificationis tuæ:* quibus habentur ſimilia, nec non ſequentibus in eodem Pſalmo, in ſecundo Paralipomenon i, poſtquam Salomon Arcam depoſuerat; & citato loco libri Numerorum iſta k: *Revertere Domine ad multitudinem exercitus Iſrael.*

f *cap. 10. 35.* g *verſ. 23.* h *verſ. 8.* i *c. 6. 41.* k *c. 10. 36.*

Quiddam ſimile facere videtur Romanus Pontifex, quum peregrè proficiſcens immittit, ut itineris ducem venerabilem Euchariſtiam, ut feciſſe meminimus anno 1598. Clementem VIII. in expeditione Ferrarienſi. Edidit hoc de ritu tractatum Angelus Rocca Papæ Sacriſta, confirmans præſertim dicto exemplo de Arca, præter alia exempla, portatæ pro viatico Euchariſtiæ, & præter Reliquias Sanctorum in caſtris præferri ſolitas, aut res alias ejuſmodi pias: quod & nos illuſtrare pluribus teſtimoniis poſſemus, ut Coſtantini Magni, Narſetis, &c. Aulenſis l, exiſtimat ex his verbis Moyſis inolevisse in Eccleſia conſuetudinem, ut in principio Canonicarum Horarum dicatur, *Deus in adjutorium meum intende*, &c. Hoc multo antè docuerat Amalarius m, & Walfridus Strabo n, etſi non meminit de Arca, ſed de Patribus antiquis, qui decreverint in ſuis collationibus non tantum officiis, ſed etiam operibus id præmitti. Plurima ſunt de Verſiculo illo Pſalmi 96. apud Caſſian. o pia valde atque utilia. Utebatur Antonius contra Dæmones hujus noſtri pſalmi verſiculo, ut teſtatur Athanaſius p. Idem, aliuſve in Quæſtionibus, decimam quartam proponit, quàm diabolus maximè orationem timeat. Reſpondet verò, fide dignos πνευματοφόρους retuliſſe ab eodemmet diabolo viſibiliter apparente reſponſum, nullam in utroque Teſtamento adeo timeri à ſe, ut iſtam, & quamprimum pronuntiatur, ſe ululando evaneſcere. Narrat Petrus Damiani q narraviſſe beatum Leonem Papam IX. quod ex amitæ ſuæ ſanctimonialis narratione acceperat, quum comitem ſuam ad divinas laudes decantandas nocte ſomno preſſam vocans excitare nequiviſſet: iratiorque ac minus attendens quid diceret, Diabole ſurge, dixiſſet, Diabolum ſub comitis pygmææ forma præſto fuiſſe; una cum illa mutuos verſiculos pſallendi reddidiſſe: ſed quum ad hujus Pſalmi exordium perventum eſſet, ultra progredi nequiviſſe, ſicque deprehenſum, atque ſigno crucis mox pulſum evanuiſſe. Eodem ſpectat quod ſcribit Marcellino idem Athanaſius, ſi terreant eum hoſtes, neque conquieſcant ab inſidiis, omniaque machinentur in ipſius perniciem, etiamſi plurimi fuerint, ne remittat, quia jacula puerorum erunt plagæ eorum, ſiquidem cecinerit Pſalmum iſtum cum 63. 69. 70.

Venerabilis Euchariſtia dux itineris præmiſſa per Romanum Pontificem peregrè proficiſcentem.

l *In cap. 10. Num. 10.* Unde mos in Eccleſia in principio Canonicarum horarum, *Deus in adjutorium meum.* m *4. de Eccl. off. cap. 2.* n *De reb. Eccleſ. c. 25.* o *Collat. 10. c. 10.* Contra Dæmones verſiculi uſus. p *In vita.* q *Lib. 6. ep. in 26. ſive 109.*

Exſurgat.) Ἀναστήτω. Hebraicè eſt futurum tempus יקום *jakum*, ſed utantur Hebræi futuro, pro imperativo. Unde ſine cauſſa Vatablus vult nos in præſenti legere, *Simul atque exſurgit Deus, inimici ejus diſperguntur*, &c. Paſſim verò hic obſervant Interpretes planam fiduciam rei, quam ſciebat David futuram, vel ſine prece prædictionem, ſi perſiſtamus in futuri propria ſignificatione, hoc eſt, ut veniret DEUS DEI filius ad ſalutem generis humani contra Dæmones, quaſi adhuc ſedens, quia differens adventum, aut in ſuæ adhuc Deitatis majeſtate manens, nec dum factus homo r: *Propter miſeriam inopum, & gemitum pauperum nunc exſurgam, dicit Dominus.* Itaque, ut ait Euthymius, *exſurgere*, eſt moveri quodam modo ad delinquentium vindictam: adde ad oppreſſorum auxilium. Verùm, quia Chriſtus ante Reſurrectionem ipſe potiùs viſus eſt ab adverſariis opprimi, Gloſſæ, & alii de reſurrectione interpretantur, ut Hilarius, Arnobius, item Athanaſius ſ, Gaudentius t Brixienſis. Rurſus, quoniam ante Judicium graſſantur adhuc inimici: paullo poſt verò dicitur quod deficient ac peribunt: explicat Cyprianus u, de Judicio. Interim *ſedet Chriſtus à dextris Patris, donec ponantur inimici ſcabellum pedum ipſius* x. Latiùs quoque ſumi poteſt *exſurgendi* verbum, ſicut de ſimplici *ſurgendi* aliàs docuimus y, pro eo quod eſt aggredi, & excitare ſeipſum ad res gerendas, & in propoſito ad ea omnia quæ pertinent ad Eccleſiæ ſalutem. Figmentum eſt Hebræorum, de quo Abulenſis z, quum præcedente Arca verba iſta pronuntiarentur, omnem montem, & abruptam viam explanari ſolitam.

Interpretũ obſervatio. r *Pſ. 11. 6.* Exſurgere quid ſit hîc. ſ *de Incarn. contra Apoll.* t *Tract. 2.* u *lib. 2. c. 28.* x *Pſ. 109. 1.* y *Act. 1. 15.* Figmentum Hebræorum. z *in c. 10. Num.*

Et diſſipentur inimici ejus.) Deeſt Hebr. & יפוצו *japhutſu*, in futuro, juxta ſenſum primi verbi hujus ejuſdem verſus. Significat etiam *diſpurgantur, conterantur, confringantur cum diſperſione:* & Græcè διασκορπισθήτωσαν, *exaſperentur in modum ſcorpii:* vel etiam ſimpliciter *diſpergantur*. *Inimicos* a, quidam intelligunt Gentiles, quorum per converſionem ſit Gentilitatis titulus, ac ſuperſtitio penitus delenda: ita ut hi qui oderunt Deum, & quos optat David ut fugiant, ſint Judæi qui permittuntur in ſua lege vivere, de quibus Chriſtus dixit, quòd quum ſe vidiſſent, *oderant ipſum* tamen *ac Patrem* b. Gloſſa interlin. & Lyranus, & Beda, & alii exponunt utrumque de Judæis. Euthymius de Dæmonibus. Alii tropologice, de peccatoribus, idque in bono ſenſu. Sed hunc ego ſenſum perſequi non intendo: & iſta duo συνωνύμως accipio, & quidem generaliter, comprehendendo ſimul Dæmones maximos inimicos DEI, quique mortales ſimul excitant ad odium ejuſdem. Nam Judæorum epithetum eſt, ut diſperſi dicantur, & *Diſperſionis* nomine intelligantur, & proinde quadrat iſtud verbum, *diſſipentur*, ſimul cum eventu ſub Veſpaſiano, & Tito. Sed concedo de Dæmonibus etiam inimicis, qui aliis nocet hominibus, multo melius Davidem dixiſſe *inimicos* eſſe Dei, quàm ſuos, quia nullus odit Juſtum, qui non oderit DEUM, nec peccatorem Juſtum odit, quod illi noceat, ſed quia DEO inviſus eſt. *Nonne qui oderunt Domine, oderam*, ajebat David c, *& ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos, & inimici facti ſunt mihi.* Hi ſunt quos nominat Paulus d, θεοστυγεῖς, *Deo odibiles*, vel etiam *Dei oſores*, vel, ut legit Cyprianus e, *Deo abhorrentes*, tamquam aut ἀθέους, aut ἀσεβεῖς. *Inimicus ero inimicis, ait* Deus f.

a *Lucret. Tyrobeſcus* b *Ioan. 15. 23. 24.* Tropologia. Nullus odit juſtum, qui non oderit Deum. c *Pſ. 138. 21. 22.* d *Rom. 1. 30.* e *Epiſt. 68.* f *Exod. 23. 22.*

Qui oderunt eum.) Poſſunt aliqui eſſe inimici DEI, quos ipſe odio proſequatur; *Similiter enim odio ſunt Deo impius, & impietas ejus* g: ille propter impietatem; quæ *non eſt ex Deo* h, quia *diligit omnia quæ ſunt, & nihil odit eorum quæ fecit* i: ut non videtur poſſe DEUS odio haberi, ne à damnatis quidem, quia nulla in ipſo eſt ratio mali, quod eſt odii objectum. Nihilominus qui Deo charos odit, cenſetur & ipſum DEUM odiſſe, ſicut *qui tangit*, ac lædit eos, *tangere*, lædereque *pupillam oculi* DEI k. Oderunt Deum quidam peccatores, ut aliis quoque locis dicitur l, odio, quod ſpeciale peccatum eſt, vel eo quod vocant, abominationis, dum alienantur ab ipſo, quatenus eum experiri videntur ut noxium, & averſantes malum, tendunt quoque in Deum ipſum, ut aliquem habet ordinem ad illud: vel etiam odio inimicitiæ, volendo DEUM, ſi fieri poſſet, non eſſe omnipotentem, &c.

g *Sap. 14. 9.* h *1. Joa. 3. 10* i *Sap. 11. 25.* k *Zach. 2. 8.* Peccatorum odia in Deum. l *Joa. 16. 25. Deut. 32. 41. Pſal. 73. 4. Pſal. 138. 21*

Magis generaliter accipitur hîc *odium Dei*, nec ita formaliter, nec tamen in ampliſſima illa notione, ſecundùm quam quivis mortaliter peccans, Deum cenſetur odiſſe, à quo avertitur. Verùm quatenus quis pios, & Dei amicos inſectatur, etiamſi fortaſſe non adeò directè, quia ſint amici DEI. Lege Beatum Thomam m, & quæ ipſi, dum illum exponeremus, diximus.

m *2. 2. q. 34.*

Fugiant à facie ejus.) Nec refellendus craſſus error Anthropomorphitarum. DEO membra, & materiales quædam tribui ſolent actiones ἀνθρωποπαθῶς, accommodatè ad humanum captum noſtrum: Sed intelligi θεοπρεπῶς debent congruenter Divinitati ejuſdem penitus immateriali. Sic etiam *à facie*, i. e. à conſpectu DEI, qui ubique eſt, & *à cujus facie fugere* nemo poteſt n, dicitur fugere, qui ſic perterretur, DEO peculiari quodam effectu vel re præſentiam ſuam declarante, ut ſolet homo hominem fugere, à quo ſibi timet. Præſens erat DEUS ſpeciali quodam modo in Arca, idcirco precabatur Moſes o, ut ea præcedente, obvii extimeſcerent inimici, loco cederent, non reſiſterent. Jonas p, *fugere* volebat *à facie Domini*, non quaſi putaret, ut de eo Joſephus q, ſcribit, ſe poſſe DEUM effugere: non enim erat adeo rudis Propheta, neque, ſentit Joannes Cathardus r, quod crederet non loqui Deum Prophetis extra terram Iſraelitarum: non ignorabat locutum in Ægypto ac Meſopotamia Abraham, Iſaac, & Jacob, Moſi, ut & poſtea in Babylone Danieli, & Ezechieli. Volebat longè abire, unde non eſſet probabile quempiam eſſe mittendum ad Ninivitas: idcirco tenebat per mare mediterraneum verſus Occaſum, quum vergeret Ninive verus Orientem in Septemptrones. Simili de cauſſa Satan, qui affuerat, *quando filii DEI*, ideſt, Angeli, *venerant, ut aſſiſterent coram Domino*, quod perinde dictum eſt, ac ſi dictum eſſet, ante faciem Domini, & *cui Dominus dixerat: unde venis?* traditur poſtea egreſſus *à facie Domini* ſ, quoniam deſiit ei loqui Dominus: nec enim eis loqui ſolemus, aut quid cum illis agimus, qui nobiſcum non ſunt, aut à nobis receſſerunt. Propterea dicitur etiam DEUS quoſdam *projicere à facie ſua* t, & alioqui *projecti à facie oculorum DEI* u. Denique Cain dixit Deo x: *Ecce ejicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcondar*, i. e. Non me hic permittit habitare, ubi te præſentem exhibes, non me deinceps benignè accipies. Crebrò Scripturæ, ut DEI declarent benignitatem, uſurpant *oſtendere faciem & vultum illuminare*, ſeu *illuſtrare ſuper aliquem*, & oppoſitis phraſibus, oppoſitum denotant. Ad eumdem modum fugiunt DEUM, & ab ejus facie, qui deſpiciunt Deum, vel quos ipſe perſequitur. Lege Riberam noſtrum y, & Pererium z. Porro quum, ut dictum eſt, his, & ſequentibus verbis, contineatur divina prædictio declarata in modum optantis, non propriè David malum imprecatus: Videt hoc, ait Auguſtinus a, certiſſimè peccatoribus imminere, & placet ei, quod Deus ſtatuit, ne Deo ipſe diſpliceat. Confirmat ut Canonem aliis exemplis, ut Pſalmi 68. in quo eſt maledictio Judæ traditoris, & eorum, qui auditis vinculis, quæ Paulus paſſurus erat, dixerunt: *Domini voluntas fiat* b. Legendus ſermo totus.

n *Pſ. 138. 7.* Quomodo quis dicatur *fugere à facie Dei.* o *Num. 10. 35.* Jonas ut intelligendus voluiſſe *fugere à facie Domini.* p *Jonæ 1. 3. 10.* q *9. Antiq. c. 11.* r *In Jonam.* ſ *Job. 1. 6. 7. & c. 2. 7.* t *Pſ. 50. 13.* u *Pſ. 30. 23.* x *Gen. 4. 14.* Phraſes Scripturæ. y *in Joa. c. 1.* z *l. Gen. c. 19* a *Serm. 105. de tempore.* b *Act. 21. 14*

Verſ. 3.) Sicut deficit fumus deficiant: ſicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie DEI.

Tam facile tibi hoſtes de medio tollere, quàm evaneſcit facilè fumus, & colliqueſcit, abſumiturque ad ignem cera. Poſteriore uſus eſt David Pſalmo 57. c, ſimilitudine, ut repentinum deſcriberet hoſtium interitum: *Sicut cera, quæ fluit, auferentur.* Lege quoque Pſalmum 21. d, & 101. e. Michææ 1. f, & Amos 9. g, & Eſa. 64. h. Prior habetur Pſalm. 36. i, & & 96. k. Hoc eſt: *diſſipari*, & *fugere*, quæ ſunt priore verſu dicta, nempe deficere, liqueſcere, tandem abire in nihilum. Argutè nonnulli l, *fumum aſcendentem*, dicunt Gentiles elatos ob ſapientiam, & potentiam, qui evanuerunt m, *ceram liquefactam*, Judæos compactos ex favo legis, & privilegiorum divinorum: qui conſumuntur igni tribulationum. Utrumque præſtat vi divina Chriſtus, ſuo veluti vento & igne, quæ duo ſunt ſymbola divinitatis, in quibus & Spiritus S. in die Pentecoſtes apparuit n. Beda in bono ſenſu de Judæis illis accipit, qui Spiritus S. vi, qui loquebatur in Petro o, dixerunt, *Viri fratres quid faciemus?* Sed generalior oratio eſt: Comminatur DEUS Idololatris p. *Idcirco erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut pulvis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.* Lege quem antè citavi Auguſtini Sermonem 109. qui totus verſatur in declaratione iſtius verſus. Aggreditur illum cum acerbo epiphonemate pleno tremoris, & horroris: & tropologicè interpretatur interitum peccatorum ſpiritualem, ut intereant in ipſis nunc peccata, ne ipſis intereant in futura vita: ut liqueſcant à DEI amore, & calore Spiritus, & Scriptorarum, hoc pacto Spiritu ferventes, & colliqueſcentes in pœnitentiæ lacrymas: at non deficiant tamquam fumus, ſua per ſuperbiam peccata defendentes. Quid myſticè *fumus* ſit, docent Pagninus q, Sylva allegoriarum r, Berchorius ſ, à S. Geminiano t, Viegas u, & in hunc locum Michael Ayguanus antea dictus Incognitus.

Senſus loci. c *verſ. 9.* d *verſ. 15.* e *verſ. 4.* f *verſ. 4.* g *verſ. 1.* h *verſ. 1. 2.* i *verſ. 20.* k *verſ. 5.* Arguta expoſitio. l *Tyrobyſeus* m *Rom. 2. 21* n *Act. 2. 2. & ſeq.* o *ibid. 37.* p *Oſe. 13. 3.* Tropologia. q *lib. 5. Iſag. ſcript. c. 13.* Fumus myſticè quid ſit. r *Verba Fumus.* ſ *In Dict.* t *1. de Similitudin. c. 66* u *Apoc. 9. Com. 2. ſect. 5.*

Deficit. Hebraicè הנדף *hindoph*, *propellitur*; quod fit vento, quum attollitur fumus in aere. Septuaginta per verbum ἐκλείπει, rem ac finem, ſeu exitum expreſſerunt.

Deficiant.) Hebraicè תנדף *tindoph*, *propelles*.

Eluit.) Hieronymus, *Tabeſcit*. Hoc propriè eſt τήκεται, ſeu *diſſolvitur, abſumitur*, המס *himmes liqueſit*.

Cera.) Docui alibi ſatis incertum videri quod qui-

x *Act. 20. 8.*

da n volunt, ceræ uſum Hebræis non fuiſſe ad ſomentum luminis, ſed oppoſitum hinc potiùs, aliiſque ex locis colligi poſſe. De myſtico ſenſu idem Michael, & Auguſtinus, ac Hieronymus.

Superficies quaſi ſuperior facies. *A facie ignis.*) Ideſt, à præſentia, quomodo dicitur *facies terræ, cæli, maris abyſſi*, &c. Græcè πρόσωπον, quaſi anterior cujuſque rei aſpectus; & Latinè *ſuperficies*, quaſi ſuperior facies. Nec ſola tamen ſignificatur præſentia, ſed efficacia, verum tanta, ut oriri videatur ex ſola præſentia. Gellius a, ex profeſſo docet Latinam vocem *facies* non hominis dumtaxat eſſe in ore, oculis, genis, ſed formam omnem, & modum, & facturam quamdam corporis totius, à *faciendo* dictam, vulgò vocant *la fortezza*.

a lib. 13. c. 28. Facies, ex Gellio quid ſit, & unde dicta.

Peccatores.) השעים *reſchabhim*. Hi qui priùs vocati ſunt *inimici & odientes DEUM*. Plus ſignificant Hebræa vox, quàm Græca ἁμαρτωλοί, nempe quos pro eadem illa Septuaginta Pſalmo primo b, reddiderunt ἀσεβεῖς, & *impios* noſter Interpres, eodemque hìc modo Hieronymus, quoque antea vocavimus ἀθέους καὶ θεοστυγεῖς, homines quidem, ſed etiam ac præſertim Dæmones omnium impiorum hominum primarios duces. Theodoretus notat, *impios* hoc loco vocari à reliquis Interpretibus, & ab Hebraico exemplari, atque Syro. Videntur aliquando *peccatores* κατ' ἐξοχὴν ſumi pro impiis, & infidelibus; & *peccatum* pro infidelitate. Sic Chriſtus tradendum ſe dixit *in manus peccatorum* c, i. e. Gentilium Idolatrarum, & *Paracletum quum venires, arguiturum de peccato mundum* d, quia videlicet non credidiſſent in eum, Judæi quidem, ſed, & alii quicumque. Paulus e, Judæos diſtinguens à Gentilibus, vocat iſtos peccatores, *Nos natura Judæi, & non ex Gentibus peccatores*. Ita Gentiles nominari ſolebant à Judeis propter impietatem, quæ multo magis laxat criminibus omnibus frænos, præſertim inhoneſtioribus, à quibus iidem Hebræi denominabant, ſed alio modo κατ' ὑποκορισμὸν honeſtatis cauſſa meretrices. Idem illud vocabulum Hebræum ſignificat *inquietos*, & *ſævos*. Quæ ſignificatio quadrat perſecutoribus Hebræorum, de quibus litterali proximo ſenſu ſermo eſt.

b verſ. 1. *Vocis peccati acceptio. c Matt. 26. 45. Luc. 24. d Joan. 16. 8. e Gal. 2. 15.*

Pereant à facie DEI.) Vel recedendo ab ipſo, juxta dictum priùs modum, vel conſumpti ab ipſo tamquam ab igne, ſicut ab hoc & recedit cera, & conſumitur. Vis comparationis exigit ſecundum, nec non *pereundi* verbum יאבדו *jobedu*. Ab hoc verbo unus ex Angelis Abyſſi vocatur *Abadon* in Apocalypſi f, Græcè Ἀπολλύων, Latinè, *Exterminator*. Immo & *proditio* pro *Morte* ſumitur, vel *Inferno cuncta perdente* g, & nunc jungitur cum illa, nunc cum iſto, eſtque nomen Hebræum, אבדון *abedon*. DEUS h, quoque *ignis conſumens eſt*, & *in dextra ejus ignea Lex* i, ut nempe prævaricantes perdat. Chaldæus, *Legem ſcriptam dedit nobis de medio ignis*.

f cap. 9. 11. g Job 28. 22. cap. 31. 3. Pſal. 87. 12. Prov. 15. 11. h Deut. 4. 24. i Deut. 33. 2.

Verſ. 4.) Et juſti epulentur, & exultent in conſpectu DEI: & delectentur in lætitia.

Senſus loci. Egregia antitheſis; nihil enim ferè magis familiariter uſurpatur ab hominibus, quam invicem epulari. Teſtes filii Job celebrantes *convivia per domos unuſquiſq; in die ſuo* K: teſtis, aliis omiſſis, Chriſtus, qui toties protulit parabolas ex pœnis l, & nuptialibus conviviis m, & meminit futurum ut *Beati manducent panem in Regno Dei* n: ubi *recumbant* o, *edant & bibant, ſuper menſam illam* p, ipſomet iis *Deo miniſtrante* q. Potuit & alluſum intelligi à peritiſſimo Latino interprete, (qui profectò non ignorabat Hebræum ישמחו *jiſchmechu*, & Græcum εὐφρανθήτωσαν, ſignificare *lætentur*, ut reddit Hieronymus, & legit Hilarius, aut *jucundentur*, ut Auguſtinus) ad ſolemnitates, in quibus epulabantur coram Domino de pacificorum carnibus, & libaminibus in Templo r. Id factitatum quoque à Gentilibus colligitur, tùm ex his quæ ſcribuntur de Jethro invitante eum Moyſe, & Aarone, omnes ſeniores Iſrael ſ, tùm quæ ſunt apud Virgilium de Mauruſia gente, epulata pictis thoris, quum Jovi *Lenæum libaret honorem* t: & quum tibi incurva indixit choros Bacchi, dapes, *plena pocula menſæ*, hoſtiam pinguem u. Quin etiam adeo interdum genialiter id fiebat, ut epulati domum parum ſobrii reverterentur. Id ſuſpicatus Heli de Anna videtur, vocans tumulentam, quòd ſola labiorum motu orantem vidiſſet x: & Tibullus cecinit quòd

K Job 1. 4. l Luc. 14. 16. m Matt. 22. c. 25. 10. n Luc. 14. 15. o Matt. 8. 11. p Luc. 22. 30. q Luc. 12. 37. r Ex. 24. 11. Deut. 12. 12. c. 15. 19. c. 16. 14. c. 26. 11. 1. Reg. 9. 13. 2. Eſd. 8. 10. Ezech. 18. 6. ſ Exod. 18. 12. t Æn. 4. u Æn. 10. x 1. Reg. 1. 14.

> *Ruſticus elucoq; vehit malè ſobrius ipſe,*
> *Uxorem plauſtro progeniemq; domum.*

Convertebant etiam ſe præterea quidam inde ad laſciviam libidinemq; ut illa quæ ſe pro ſalute victimas devoviſſe dicebat, vota reddidiſſe, idcirco egreſſam in occurſum adoleſcentis, &c. y. Quare non debuit Auguſt. Eugubinus carpere Interpretem, quaſi neſciret quid Latinè ſit *epulari*, & Bacchanalia Juſtis attribueret. Intellexit non ſpirituales tantùm hujus vitæ epulas *in azymis ſinceritatis, & veritatis* z, nec etiam omnis cibum ſaporis venerab. Euchariſtiæ dumtaxat, ut placet Lyrano: nec item *ſecuram mentem, quæ eſt quaſi juge convivium* a: ſed *cœnam nuptiarum Agni* b. Reprehendiſſet, opinor, idem Eugubinus, ſi meminiſſet quod Latinè legimus apud Lucam c, *epulabatur*, εὐφραινόμενος, & alibi d, *epulare*, εὐφραίνου & e. *Manducemus, & epulemur*, φαγόντες εὐφρανθῶμεν, & f, *Cœperunt epulari*, εὐφραίνεσθαι, & bis adhuc ap. eumdem g. Minùs id Eugubino licuit iis locis, qui ſunt perſpicuè de lætitia, & hilaritate ciborum, quæ *bona* quoq; juxta ſcil. divitiis illius opinionem, Abraham appellavit h: ſed nec potuit jure præſentis loci interpretationem arguere, ut dictis conſtat. Adde probabile videri, Chriſtum verbis illis i: *Intra in gaudium Domini tui*, idem ſignificare voluiſſe, ac ſi dixiſſet: Recumbe, paſcere cum Domino tuo. Notavit id Martinus Roa K, noſter confirmavitque, pro *cœna gaudium* ſumi teſtimonio Horatii l, & Juvenalis m.

y Prov. 7. 14. Interpres malè ab Eugubino reprehenſus. z 1. Cor. 5. 8. a Prov. 15. 15. b Apoc. 19. 9. c cap. 16. 19. c cap. 12. 19. e cap. 15. 23. f ibid. 24. Εὐφραίνεσθ. g Luc. 15. 29. 32. h Luc. 16. 19. i Matt. 25. 21. 23. K 2. Singularium, c. 24. Gaudium pro cœna. l lib. 4. od. 11. m Sat. 15.

> „ *Ut tamen noris* (ait primus) *quibus advoceris*
> „ *Gaudiis.* Et ſecundus:
> ——— *ne magna gaudia cœnæ*
> „ *Sentirent poſitis ad templa & compita menſis.*

Exultent.) יעלצו *jabhalſu*, ἀγαλλιάσθωσαν. Ter invitat, prædicitvè gaudia Juſtorum, epulentur, exultent in conſpectu Dei, delectentur in lætitia. Vel ſunt ſynonyma tria illa, vel unum altero majus. Utrovis modo creſcit oratio, primò ſcilicet, propter majorem expreſſionem. Primum verbum jam declaratum eſt, comprehendit nempe objecti beatifici perceptionem, guſtum, fruitionem, tametſi verba ipſa tùm Hebræum, tùm Græcum de ſimplici lætitia, & jucunda ſumi poſſint animi affectione עלץ *hhalats*, cum quo eſt idem עלס *hhalas*, & עלז *hhalaz*, & eſt *geſtire lætitia*. Talis acceptio in alio Pſalmo n, *Exultabunt Sancti in gloria*. Importat motum quemdam inſtar ſaltantis, quem & verbum Latinum denotat, ſicut & Græcum ἀγαλλιᾷν, quaſi ἀπὸ τῶ ἄγαν, καὶ ἅλλεσθαι, *valde ſaltare*.

n Pſ. 149. 5. ἀγαλλιῶ.

In conſpectu Dei.) A quo fugiunt, qui oderunt eum, & in cujus aſpectu beatitudo eſt. *Lætificabis me in gaudio cum vultu tuo* o. Intelligi poteſt etiam de gaudio ex ea peculiari præſentia, quam ritè ſacrificantes DEO percipiebant, ut prius dixi. Nulla, niſi in conſpectu Dei, lætitia vera, & vanam cohibet Dei præſentia, atque *proponere in principio lætitiæ Jeruſalem* p, i. e. beatitudinem.

o Pſ. 15. 7. p Pſ. 136. 6.

Delectentur in lætitia.) ישישו בשמחה *jaſchiſchu beſchimchah*, Τερφθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ, *Animo oblectentur*, & cum quadam veluti reflexione animi, quod ipſum quoque per ſe verbum שוש *ſchus*, dicitur ſignificare. Hieronymus vertit, *gaudeant*. Hilarius, *epulentur in lætitia*.

Verſ. 5.) Cantate DEO, Pſalmum dicite nomini ejus iter facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum: Dominus nomen illi.

Exultate in conſpectu ejus, turbabuntur à facie ejus.

Senſus loci. Provocatio eſt, ac exhortatio ad celebrandum laudibus Deum, præſertim ob triumphum. Sed nec Angeli ſoli, nec per ſe, ut Lyranus ſenſit, ſed & homines in-

vitantur. *Cantare* videtur ſpectare ad altiorem theoriam; *pſallere*, ad opera: hoc manibus fit, illud ore. Tamen utrumque vult Paulus a, fieri *ſpiritu, & mente*. Lege differentiam aliam traditam ab Aria b. Theodoretus dicit invitari Apoſtolos, ut cum tripudiis & hymnis ad Gentes currant, & iter univerſorum Imperatori præparent.

Cantare, pſallere, ut differant. a 1. Cor. 14. 15. b in r. 5. Jud.

Iter facite.) Hieronimus, *Præparate viam*. Cyprianus c, *Viam facite*. Chald. קלסון *Kallaſun*, *extollite*. Eodem modo Vatablus, Pagninus, Clarius, Cajetanus. Hebræum autem סלו *ſallu*, à סלל *ſalal*, ſignificat *elevare viam*, ſive *ſternere aggeſta terra, lapidibuſve*. Symmachus, teſte Theodoreto, reddidit μεταστρώσατε, aliàs καταστρώσατε, *ſternite viam*. Aquila, ut refert Scholiaſtes, ἀποσκολόψατε, *purgate complanate*: unde *via Juſtorum* dicitur סלולה *ſelulah*, *abſq; offendiculo* d. Græcè in plurali τετριμμέναι *tritæ*, & per translationem ſignificant quoque quempiam laudibus evehere, ut quod in proverbiis e, eſt: *Arripe eam, & exultabit te*. Hebraicè habetur סלסלה *ſalſeleha*, hinc forſitan Italicum *inalzare*, ideſt, exalta, & exaltabit te, lauda, & laudabilem reddet, &c. R. Abraham, & Salom. & David, hunc locum Pſalmi exponunt per הללו *halelu*, *laudate*, quaſi dicas; Cumulum laudum importate, parare, & ornate viam triumphaturo, varia laudatione, plauſu, pompa, &c. Myſticè pertinet hoc ad parandam viam Domino per Apoſtolicam prædicationem, ſicut placuit Auguſtino, Theodoreto, & aliis.

c lib. 1. c. 6. d Prov. 15. 19. e c. 4. 8.

Et qui aſcendit ſuper occaſum.) Ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμῶν. Symmachus apud Theodoretum, τῷ ἐποχουμένῳ ἐν τῇ ἀοικήτῳ, *ei qui vehitur inhabitato*, ſeu *deſerto*. Hieronymus: *Aſcendenti per deſerta*. Pagninus: *Exaltate equitantem in ſupremis cœlis*. Vatablus; *Super cœlos, quibus velut equo inſidet*. Iſidorus Clarius addit præterea: *Qui pro vehiculo utitur nubibus*: Item ait per *deſertum* poſſe cœlum ſupremum intelligi, quod ambit omnia, & ſphæras motu movet ſuo, & deſtitutum eſt ſtellis: aut idem dici *deſertum*, quia perfectius reliquis orbibus, & ita ſecretum ac ſeparatum ab iis, nec habens ſupra ſe corpus, in quo videatur habitare, & expanſum latumque eſt ceu campeſtria, quo pacto ſolet dici εὐρὺς ὄλυμπος. Alii volunt *cœlum* ſic dici, ab alia notione vocis Hebrææ pro dulci, & jucundo.

Εὐρύς ὄλυμπος.

Cajetanus Deum *equitare* dicit *ſuper cœlum*, quia eſt primus, ſed liber orbium motor. Chaldæus interpretatur: *Extollite ſedentem ſuper ſedem gloriæ in nono cœlo*; exiſtimavit nempe non eſſe plures novem cœlis. Paulus Burgenſis, ut & Rabbi David, primum mobile vocari putant Occaſum, quia tendit ab Ortu in Occaſum. Longè poſt dici DEUM aſcendere ad Orientem, ut intelligatur auctor totius cœli ab uno ad aliud punctum. Legimus Hebraicè, לרכב בערבות *larocheb bhharaboth*. Multiplex acceptio nominis ערבות *hharaboth*, peperit tam varios explicatus, ſicut & adeò multos habet verbum ערב *hharab*. Sed quum conſtet inter alias ſignificationes unam eſſe pro eo quod eſt *occidere*, & *adveſperaſcere*, quemadmodum & nominis pro *occaſu*, & *veſpera*, non debet in dubium revocari noſtra verſio, quæ differt ſolo numero à Septuaginta, qui plurali τῶν δυσμῶν utuntur. Paſſim exponunt Interpretes ad aſcenſu Chriſti in cœlum verſus occidentalem partem, ſicut & facie fuit in cruce verſa ad illam, ideo inter alias cauſſas adoramus ad Orientem, quum Judæi id facerent ad Occidentem, ut aliàs docui. Et putant aliqui f, denotatum ſingulare privilegium, quo ipſe proſecutus eſt occiduas regiones. Nonnulli, maximè Grecorum Expoſitorum, aſſerunt ſignificari. Chriſtum opera diſcipulorum aſcenſurum fuiſſe *ſuper occaſum*, i. e. tenebras, & ignorantias Gentium. Aliqui g, Deum ſimpliciter *inequitare*, ſeu *habitare in occaſibus*, i. e. in tenebris, quia nobis inviſibilis eſt, ac *poſuit tenebras latibulum ſuum* h. Gregorii i, alius myſticus ſenſus eſt, *Aſcendiſſe ſuper occaſum*, quia mortem, quam pertulerat, reſurgendo ſuperavit: & parari viam illi, ac iter fieri per prædicationem, immò & per cantum, de quo nuper hìc facta mentio, quoniam, ut verbis David ait Deus k, *Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter eſt, quo oſtendam illi ſalutare Dei*. Cæſarius frater Nazianzeni l, dicit ſpiritualiter Deum *aſcendiſſe ſuper occaſum*, quia reformavit ærumnoſam ac tenebroſam naturam, & orcum ipſum ſpoliavit. Haud

Cur adoramus ad orientem Judæi ad occidentem. f Geneb. arduc. g Janſen. h Pſ. 17. 12. i 16. Mor. c. 3. & Hom. 1. in Ezech. & hom. 17. in Evang. k Pſ. 49. 23. l Dial. 1.

abludit Hilarius hoc loco. Iſidorus Peluſiota quærit, quum nomen DEI ſit, ut dicatur *Oriens* m, & ſit lumen inacceſſum, quo pacto hìc dicatur *aſcendere ſuper occaſum* n. Reſpondet, nomen illud convenire ratione divinitatis: hoc autem dici propter humanitatem, quæ occaſus eſt, ac veluti nox, comparatione ſuperni luminis, quod eſt incomparabile.

m lib. 1. ep. in 448. n Zach. 3. 8. c. 6. 12.

Porrò poeticè videtur David Deum *equitare* dixiſſe, ſive *aſcendiſſe* velut ſuper equum in cœlum. Simile profert Eugubinus o, exemplum ex oraculo Apollinis, quod extat in libro Porphyrii, ubi Deus appellatur ἐποχούμενος, quo utitur Symmachus, i. e. *equitans, invectus*, κόσμων ἀμφιδρόμων, *in mundis, orbibus, circumrotantibus*, & habitans ἐπὶ νώτῳ αἰθερίων, *in campis athereis*. Alioquin, ſi propriè *deſertum* accipias, videri poſſet ſermo de DEO aſcendente cum populo per deſertum.

o Hic & lib. 3. de peren. Philoſ. c. 9.

Dominus nomen illi.) Hebr. ביה שמו *bejah ſchemo*, *In Domino nomen ejus*, ut vertit quoque Hieronymus, ſive in יה *jah*, quod eſt nomen ejus; quaſi dicat, ut laudemus Deum, appellantes nomine ſuo, יה *jah*. Symmachus, διὰ τὸ Ἰὰ ὀνομασία αὐτῷ, *per* Ἰὰ *nominatio ejus*. Cyprianus p, legit: *Deus nomen illi*: indeque probat Deitatem Chriſti. Quum aſcendit Chriſtus in cœlum, iniit tunc demum poteſtatem omnem ſibi datam *in cœlo, & in terra* q, tamquam Dominus. Vel aſcendit Chriſtus verus Deus, gubernans cœlum, & omnia. In יה *jah*, nomine ejus, ideſt, per nomen, ac virtutem Divinitatis, vel aſſentiæ ſuæ. Hieronym. r, recenſet hoc inter decem Dei nomina, dicens eſſe ſolius nomen ejus, & extremam in הללויה *hallelujah*, ſyllabam, Sed quid valet ibi, non exponit. Verùm alio loco ſ, ait ſignificare *inviſibilem*. Hebræi tradunt ſignificare Deum ut Creatorem mundi; quibus conſentit Vatablus: R. Salomon, denotare eumdem ut timendum, quaſi moneamur per הללויה *ha lelujah*, quod eſt adeò frequens in Pſalmis, ideſt, *Laudate Jah*, ita laudate Deum, ut ſimul timeamus, ac vereamur. Si eſt ex verbo היה *jahjah* abbreviatum, ut paullo poſt dicam, habebit potiùs notionem entis, quo pacto Juſtinus t, *Halelujah* explicat, ὑμνήσατε μετὰ μέλους τὸ ὄν. Turrecremata u, ait, *Halelujah* ſignificare, *Laudate nomen Domini*, ex Hieronymo, *hale*, eſſe, *cantate*: *lu*, *laudem fac*: *Jah ad Dominum*: ex Ambroſio, *Alle lux*: *lu*, *virtus*: *Ja*, *vita*. Ex Gregorio, *Alle*, *Pater*: *lu*, *Filius*: *ja*, *Spiritus S.* Hæc in citatis Patribus nec iis digna duco.

p lib. 2. c. 6. Deitas Chriſti ex hoc loco probata. q Matt. ult. verſ. 18. r Epiſt. 136. ſ lib. 8. int. 26. Eſa. Hallelujah quaſi, laudate Jah. Aliæ vocis expoſitiones. t Quæſt. 50. Orthod. u in Reg. 8. Bened. c. 72.

Scripſit de *Haleluja* epiſtolam Hieronymus x, Marcellæ. Sed ſolùm reddit cauſſam, quum Eccleſia verbum iſtud Hebræum, quemadmodum alia ſimilia retinuerit. Alibi meminit Monachos revocatos ad collectam per *hallelujah* y, & ruſticos etiam ipſos inter laborandum id cantare ſolitos eſſe z: Vigilantium negaviſſe aliàs quàm in Paſchate *Haleluja* cantandum a: & ubi duo *haleluja* præſcribuntur Pſalmo, unum ſpectare ad finem prioris Pſalmi, alterum ad eum, qui ſequitur. hunc titulum Pſalmi viginti, 104. 105. 106. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 134. 135. 145. 146. 147. 148. 149. 150. qui omnes Pſalmi pleni ſunt exultationis, & enarrationis magnificorum Dei operum. Idem Hieronymus b, epiſtola quadam ad Damaſum petit ab eo, ut ubi Deus & homo honorabili voce cantatur, *Haleluja* ſemper cum omnibus Pſalmis affigatur. Quo fit, ut non ineptam arbitrer conjecturam eſſe יה *jah*, contractum nomen ex יהוה *Tetragrammaton*, & deſignare verbum abbreviatum per incarnationem, & fortaſſe punctum mappiK, quod ſonum magis extundit, magis exprimit ſenſibilem naturam aſſumtum à verbo. In Cantico illo Eſaiæ c, quod eſt de Chriſto: *Urbs fortitudinis noſtræ Sion, Salvator*, &c. Verſiculus ille: *Speratis in Domino in ſæculis æternis in Domino Deo forti*; &c. pro, *In Domino Deo*, habet Hebraicè: ביה יהוה *bejah Adonai* quaſi dicas, *in Incarnato DEO*. Ubi tamen Chaldæus *timorem* ponere videtur pro יה *jah*; juxta unam ex allatis antea notationibus. Forerius putat ibi deſignari quod dixi, ſcilicet Deum de DEO, aut Filio Dei. Confirmat verbis alterius Cantici ejuſdem Eſaiæ d: *Quoniam fortitudo mea, & laus mea Dominus* יה יהוה לישועה *jah Adonai liſchubhah*, *Et factus eſt mihi in ſalutem. Deus de Deo erit mihi Jeſus*, aut *in Jeſum*, i. e. Factus eſt homo mihi. Leo Caſtro ibi, & in priorem locum notat quo-

x Epiſt. 13. Cur Eccleſia verbum Allelujah retinuerit, & ſimilia plura de voce. y Epiſt. 27. z Epiſt. 17. a Cont. Vigilant. quæ de re inter epiſt. To. 9. Epiſt. 21. & Auguſt. ad Caſulanum, & in Pſal. 106. 110. 146. & ſer. 1 de Paſchat. & plura Joan. Steph. Durantus 2 de rebus Eccl. c. 20. Pſalmi cum titulo halleluja. b Tom. 9. c cap. 26. 4. d cap. 26. 3.

quoties de Criſto dicitur nomen *Dei*, non rarò utrumque poni, יה יהוה *jah Adonai*. Fateor tamen illam cauſſam non adeò probabilem, alioqui dicendum idem foret de אל *el*, ab אלוה *eloah*, aut אלהים *elohim*.

a De vitis Proph. in Aggæo.
b cap. 13. 22.
c in Pſ. 104.
d Lev. 19. 24
e verſ. 1.
f 1. Reg. 21. 13.
g cap. 2. 2.

Epiphanius *a*, auctor eſt, ab Aggæo primo decantatum ſolemniter *Halelujah* juxta Tobiæ *b*, prophetiam. Eximiam quamdam ac lætiorem denotat laudem verbum הלל *halam*, præſertim in teria conjugatione Piel, ita ut à Thalmudicis teſte Rabbi David *c*, vocetur *domus gaudii*, & *genialis*, ſive etiam *thalamus*, הילולה בית *beth hillulah*, eo modo, quo Moſes *d*, appellavit הלולים *hallulim*, *fructus laudabiles Domino*, pro quibus cum inſigni gaudio laudandus Dominus. Favet id, quod eſt in Pſamo centeſimo quadrageſimo ſexto *e*: *Laudate Dominum, quoniam bonus eſt Pſalmus*, ideſt, jucundus, lætus, הללויה *hallelujah*. Ac tantam quandoque idem verbum lætitiam importat, ut de inſanientе dicatur, quemadmodum de David *f*: & in Eccleſiaſte aliàs notavimus, quod legimus *g*. *Riſum reputavi errorem*. Hebraicè dixi, *Riſui dixi, Inſanis*, vel *Inſanire facis*. Tale videtur apud Hebræos, quale apud Gentiles B *Io-Pæan* lætantium, vel bacchantium.

Quæ ſumma lætitia alacritas, ſecuritas, religio.
h Joa. 20. 20.

Exultate in conſpectu ejus.) Eadem phraſis, quæ verſu quarto, ubi יעלצו *jahhaliſu*, hic verò עלזו *hhilzu*, ejuſdem ſignificationis verbum. Reliquæ omnes editiones habent conjunctionem, & quæ in iis deerat priore verſu ante *exultent*, quaſi nectantur hæc, & pendeant à præcedentibus. Nulla major lætitia & alacritas quam ante Principem ſuum eſſe, ita ut ei ſimus conformes: nulla major in hac vita ſecuritas, quam incedere in oculis Dei: optima religio, quæ exercetur præſente ac intuente Deo abſque hypocriſi, & ſimulatione. Hilarius intelligit de gaudio diſcipulorum ob viſum Dominum poſt reſurrectionem, & contrectatum *h*.

Turbabuntur à facie ejus.) Deſunt hæc in textu Hebræo, & Chaldæo, & verſione Hieronymi, atque recentiorum. Græcè eſt in Imperativo ταραχθήτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Quæ putat Eugubinus ad rem eis, nec à Septuaginta poſita, ſed aliquo caſu irrepſiſſe, & delenda. Genebrardus ait ad connexionem commodè inſerta, vel potiùs duplicem lectionem fuiſſe, ac ſignifi- C catus Hebræi verbi, quod ſignificat tùm geſtire præ lætitia, tùm tremere ac moveri præ metu, vel impotentia: eſſeque ſive præteritum, ſive imperativum עלזו *hhalzu*, aut עלזו *hhilzu*, pro futuro ויעלזו *vahhalzu*. Non debet ullo modo lectio iſta improbari, quam omnes recipiunt, & interpretantur. Sed neſcio cur Cyrillus Jeroſolymitanus *i*, legat, *Turbatus ſum à facie tua*. Auguſtinus *k*, ſic explicat exultandum in conſpectu Dei Prædicatoribus, ut ſciant tamen ſe ab alia turbandos. Sed (quaſi per parentheſin adjectum ſit,) *Turbabuntur à facie ejus*, qui conturbabunt illos in conſpectu hominum, turbandos eſſe à Deo ipſo qui eſt, quod ſequitur ſequenti verſu, & nexum habet cum dicta exultatione, tamquam cauſa, ob quam ſit exultandum, pater orphanorum, & judex viduarum, conſolans videlicet tùm prædictos Prædicatores, & deſolatos, tùm illos quos ipſi docent juxta monita Chriſti, ſeparari à parentibus, & conjugibus, eaque de cauſſa & illi & dicti Prædicatores tribulationem patiuntur ab hominibus iſtius mundi. Affinis interpretatio Hilarii aliorumque, niſi quòd Arnobius ad Judæos reſtringit. Theodoretus extendit ad tempus, quo Chriſtus ipſe D prædicabat, Dæmones tunc pertubabantur. Quare de inimici Dei ſermo eſt, quibus malè initio imprecatum eſt, quique, quia Juſtos perſequuntur Deo charos, Dei cenſetur inimici. Non igitur juſti à cantu & exultatione abſtinere debent, quantumvis Dei turbent inimici; turbabuntur enim & ipſi à DEO.

i Catech. 7. Illuminator.
k Hic loco.
Juſti ſturbentur ab inimicis: iidem inimici turbabuntur à DEO.

Verſ. 6.) Patris orphanorum, & Judicis viduarum DEUS in loco ſancto ſuo.

Senſus loci.

QUo pacto necti debeant prioris membri verba cum prioribus, diximus. Addunt Clarius & Eugubinus hæc dici, ne quis arbitretur, Deum, quòd aſcendat, vel obequitet *ſuper occaſum*: i. e. cœlum, aut in nubibus, tenebriſvè habitet, vel non videre, vel non curare res humanas, vel tantam Majeſtatem non dignari A deſcendere. Item Eugubinus ait, videri proponi argumentum, ac verba canenda à Juſtis de Deo, & nomine ejus, nempe *Pater orphanorum, Judex viduarum, Deus in loco ſancto ſuo*. Idem ferè habet Cajetanus, ut jam invitati ad gratias agendas Deo, nunc aggrediantur exponere beneficia collata populo Hebræo. Hoc nimis anguſtum.

Patris orphanorum.) אבי יתומים *abi jethumim*. Reſolvunt alii per caſum rectum, & verbum ſubſtantivum, *Pater, eſt pupillorum*. Hieron. *Et exultate coram eo, Patre pupillorum, & Judice viduarum*. Cajetanus vertit: *Pater meus pupillorum*. At conſtat non aliter exprimi nomen hoc אב *ab*, in regimine. Quum autem eſt cum affixo primæ perſonæ numeri ſingularis, ſcribitur hoc modo, אבי *abi*, cum camets *l*. Illud etiam confirmatur ex compoſito nomine *Abimelec*, quod ſignificat *Pater Rex*, non autem Pater meus Rex. & ſimile eſt in Melchiſedec, Adonibeſech, Adoniſech, Achimelech, Achitob, Aminadab, Abinadab, Abiſag, & ſimilibus, in quorum compoſitione additur (*i*) ornatus cauſſa. Paulus *m*, quidem interpretatur, *Melchiſedec, Rex Juſtitiæ*, non, Rex meus juſtitiæ: Joſephus *n*, *Rex juſtus*, nec non Hieronymus *o*, & alii. Cyprianus *p*, colligit, non propriè Deum ab hominibus Patrem appellari: qui enim recens Patres ſuos amiſerunt, eorum Pater DEUS vocatur, non quòd ex eo ſint progeniti, ſed quòd illorum curam gerit, & illos protegit. Chriſti verò ſolùm natura pater eſt DEUS, non per adoptionem (nota contra illos, qui vocant ipſum Filium Dei adoptivum, & hominem quidem in tempore, Chriſtum ante tempora. Idem prorſus annotavit Cyrillus Jeroſolymitanus *q*. Peculiaris illa, quam Deus habet de orphanis cura, rectè dicitur ipſius eſſe, ut Patris, quoniam locum ſupplet patris, licèt generalis providentia ejuſdem erga omnes homines immò & erga res omnes, denominat ipſum patrem, quia quas creavit, conſervat & gubernat.

l Lege Theſaur. Linguæ Hebraicæ.
Litteræ (i) ornatus cauſſa in compoſitione, nonnullorum nominum additio.
m Heb. 7. 2.
n l. Antiq. c. 11 & 7. de bello Jud. c. 18.
Propriè Deum patrem non appellari.
o Epiſt 126.
p in Symb.
Contra eos qui vocant Chriſtum filium DEI adoptivum locus.

Plurimis Scripturæ locis declaratur ſingularis, & maximè benigna Dei de orphanis, ſive pupillis, atque C de viduis cura, quos etiam ſæpiùs conjunctos legimus. Enumerat nonnullos Cyprianus *r*. Duo iſta nomina, inquit Tertullianus *ſ*, in quantum deſpectui humano, in tantum divinæ miſericordiæ expoſita, Dominus ſuſcepit tueri. Quare per hoc miſerorum duplex genus, qui ſunt omnium maximè deſtituti, cetera genera ſolent comprehendi, licet non raro quoque iis advena conjungatur *t*, & interdum mercenarius *u*. *Job ne buccellam* quidem *comedebat, ex qua non etiam pupillus x*, quem ad propriam adhibebat menſam, ut exiſtimat Gregorius *y*. Curam geſſit ſemper magnum in Eccleſia magiſtratus uterque, Civilis, & Eccleſiaſticus, orphanorum, ut teſtantur orphanotrophia in utroque Jure, atque exemtio à cenſu capitationis iis conceſſa cum viduis, & ſacris Virginibus à Valentiniano, & Valente *z*. Extat etiam in actis Baſilii, Ambroſii, Chryſoſtomi, aliorumque Epiſcoporum, qui *pauperum Patres* nominantur, & ſunt, peculiari ſtudio conſuluiſſe viduis, & harum contra ipſomet Imperatores, alioſve Principes patrocinium fortiter ſuſcepiſſe. Clericorum regularium ordo, qui *Somaſchini* vocantur, Orphanorum ex inſtituto curam profi- D tetur.

q Catech. 7.
r lib. 3. c. 113
ſ l. 1. ad Vxorem c. 7.
Patris orphanorum & Judicis viduarum nomina ab hominibus deſpecta, à Deo ſuſcepta.
t Deut. 14. 29. c. 16. 11. 14. c. 24. 29. & ſeq. c. 26. 12 13. c. 29. 19 Jerem. 22. 3. Zach. 7. 10. Malach. 3. 5. Pſ. 145. 9.
Circa orphanos & viduas cura magiſtratum.
u Malach. 3.
x Job 31. 17.
y in eundem loc.
z l. 4. de cenſ. C. Theod.
Somaſchinorum regulariorum ordo.

Spiritualiter *orphani*, quorum pater DEUS, inquit Hilarius, ſunt, qui diabolo patri renuntiarunt, & hi quibus Chriſtus recedens alium ſubmiſit *Paracletum a*. Illi quoque, juxta Auguſtinum, orphani, qui verbi gladio, ſeparati ſunt à parentibus: ut & viduæ, quæ à viris. Hi conſolationem habent, qui dicere quoque poſſunt *b*: *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumſit me*.

Spiritualiter orphani qui dicantur.
a Joan. 14.
b Pſ. 26. 10.

Judicis viduarum.) Citatis locis Judicium viduarum commendatur, i. e. ut earum ſedulò tractentur cauſæ, & ab injuriis, quibus expoſitæ ſunt, vindicentur. *Judex* hic ergo idem eſt, atque, ut exponere Tertullianus *c*, videtur, aſſertor. Hebr. דין *daijan*, à דון *dun*, hanc quoque ſignificationem habet, nec non præterea ejus qui conſulit alteri, & proſpicit. Job *d*, quidem certè, ubi enumeraſſet aliquot beneficia Dei ex creaturis, quas concedit in gratiam hominum, vel ad potentiam ſuam declarandam, ſubdit: *Per hæc enim judicat populos, & dat eſcam multis mortalibus*.

c l. 1. ad uxorem c. 6.
d c. 36. 31.

Quamvis ſenſus ibi ſimul eſſe poſſit, Deum condemnare illos, qui talibus beneficiis abutantur, & ab ipſis rationem exigere.

Hebræi *viduam* vocant אלמנה *almanach*, quaſi ab אלם *alam*, *colligavit*, *obmutuit*, quòd viro mortuo velut ligata ſileat, ne gaudens latis canticis, colloquiiſq; &c. nec valens litigare: unde & אלמון *almon*, cujus nomen retinetur, פלני *peloni*, cujus eſt ocultum *a*. Hiſpani eadem ſignificatione dicunt *fulano*. Græcè χήρα, vel eſt παρὰ τὸ χαίρειν per antiphraſim, quia caret deliciis & oblectamentis: vel χηρόω, *deſolo*. In Eccleſia proprius fuit quodam viduarum gradus, & illas Ignatius *b*, appellabat *altare Dei*. Sed non omnes viduæ, *vera viduæ c*. Hilarius indicat idcirco vocari Deum *judicem viduarum*, quia ſub nomine *viduarum* pleræque non viduæ ſunt ſed *deliciatæ* (aut *luxuriatæ*) *in Chriſto nubere volunt d*, vel fallunt humana judicia: *Scrutans* autem *corda & renes Deus e*, earum ſolus mentem ſenſumque dijudicat. Quid ſi & illud adjiciamus, viduis aſſignati peculiariter DEUM, qui omnium eſt, quoniam dedecet à fœminis etiam orbatis viro judicia B exerceri, ita ut proximè venturi ſignum Antichriſti Sibylla Erythræa *f*, prædixerit unius imperium viduæ; qua de re Petrus Gregorius *g*. Legendi qui de bono viduitatis ſcripſerunt, maximè Tertullianus *h*, jam citatus, Auguſtinus *i*, Hieronymus *k*, Fulgentius *l*, & Ambroſius *m*, teſtatur ſe viduis librum ſcripſiſſe: is verò Tom. 4. operum continetur. Longè alia Lex Chriſti, quæ ipſam etiam virginitatem ſuadet, & Romanorum, quæ viduas ducere detrectantes puniebat *n*, quam legem Imperatores Chriſtiani revocaverunt *o*. Iſidorus Peluſiota *p*, cuidam Petro præcipit, ut ad eos qui pupillis injuriam inferre minimè verentur, hoc dicat, quòd *rex* ille *regnum*, & *dominus dominantium*, *pater orphanorum*, & *judex viduarum* appellari gaudet: at in ſublimibus quidem, ut quando agit cum David, cum Nabuchodonoſor & ſimilibus, dominationis nomen collocat: in humilibus autem curæ ac ſollicitudinis: illorum enim, inquit, Dominum ſe aſſerit, horum parentem. Quocirca nemo pupillos injuria afficiat, patrem cogitans, nec viduam opprimat, judicem ob animum ſibi proponens, &c.

a Ruth. 4. 1.
χήρα.
b Epiſt. ad Tarſenſes.
c 1. Tim. 5. 3.
d 1. Tim. 5. 11.
e Pſ. 7. 10.
f 3. Oracul. Sibyl.
g l. 17. Syntagma c. 11.
Sibyllæ Erythrææ orac. de adventus Antichriſti tempore.
h 1. ad uxor.
i lib. de Bono viduitatis.
k Ep. 9. 10. 11 & 150. q. 1.
l Epiſt 2.
m in lib. 4. in c. 4. Lucæ.
Viduæ nubere detrectantes à Romanis punitæ.
Iſidori Peluſiotæ præceptum contra orphanos & viduas afficientes injuriam.
n Val. Max. l. 2. c. 4. Plutarch. in Camillo.
o l. 2 C. de infirmand. pœn. cælib. &c.
p lib. 3. epiſt. 294.

Porro his verbis, & ſequentibus: *Qui educit*, &c. putat Pradus *q*, exprimi vim nominis יה *jah*, & proinde etiam יהוה *Adonai*, ex quo illud eſt abbreviatum, ut nempe יהוה *Adonai*, ſignificet redemtorem Iſrael, qui proſpexerit viduitatis uxoribus, interfectorum orphanis, ne ſubmergerentur, ut Pharao præceperat, parentibus, ne orbarentur liberis, vinctis ſervitute, ut liberarentur. Unde vult ſignificare יהוה *Adonai*, ſeu Tetragrammaton, *Ego ſum qui ſum*, vel Hebr. *Ero qui ero*, non tantùm ipſam Eſſentiam vel fidelitatem, ſed facinus, quod editurus erat, liberando populum, quaſi dicat: Sum, qui futurus ſum, i. e. is, qui liberabo.

q in Ezech. ac prima Viſione part. 2. ſect. 2.

Dominus in loco ſancto ſuo.) במעון קדשו *bimhhon Kodſcho*. Chald. *In habitaculo domus Majeſtatis ſanctæ ſuæ*, ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ. Hieron. *Deus in habitaculo ſancto ſuo*. Symmachus: Ἐν ἡγιασμένῳ κατοικητηρίῳ αὐτοῦ. Aquila, Ἐν βασιλείοις ἁγίοις αὐτοῦ. *In regiis*, ſive *palatiis*, & *baſilicis* Hebræa vox מעון *mahhon*, per ſe quoque ſola ſumitur interdum pro *æde ſacra*, *temploq*; *r*, & Deus quidem ſedebat in Arca ut in loco, & ſed ſua ſancta. D Unde in Pſalmo *ſ*: *Deus ſedet ſuper ſedem ſanctam ſuam*. Hoc loco cœlum intelligitur, quæ propria DEI ſedes, & habitatio dicitur, quum ſit ubique, qua de re aliàs, & legi Auguſt. *t*, poteſt, & in Pſalmo *u*, dicitur: *Dominus in cœlo ſedes ejus*, quia ibi ſe manifeſtat Beatis, & ſuam potentiam declarat. Id profani etiam homines agnoſcunt, inſita quadam opinione, ut Ariſtoteles *x*, ſed non idonea ratione, quod immortali immortale coaptetur, niſi de quadam id attributione accipiatur.

r 1. Reg. 2. 29. 32.
ſ Pſ. 46. 9.
t lib. 83. Qu. in 20.
u Pſ. 10. 4.
x 1. de cœlo text. 22.

Cur ergo *Sanctus* appellatur *locus*? Propterea Hebræi de Jeruſalem, ſive de Sion ſermonem eſſe volunt, ubi religiosè celebratur Deus. Patres, de Eccleſia, ut univerſitatem fidelium, comprehendit, qui vocari ſolent Sancti: vel peculiari quadam ratione de orphanis, viduiſque quorum proximè facta mentio, & qui ſunt DEO curæ, necnon de aliis, de quibus mox dicetur, qui ſunt unanimes, & concordes. Non obſtat nihilominus, ut *ſanctum* vocetur cœlum, quia Sanctus San- A ctorum, & ſoli incolunt id Sancti, illum perpetuo celebrantes Triſagio hymno. Sapiens poſtulat, ut ſapientiam ipſi *mittat Deus de cœlis ſanctis ſuis, & à ſede Majeſtatis ſuæ y*. Litteraliter intelligi poteſt cœlum, & Eccleſia. Eamdem porrò Eccleſiam aliis hic nominibus appellatam videmus, *domum*, *hæreditatem*, *Dei montem*, *montem pinguem*, *montem coagulatum*, *ſanctum currum Dei*, *millia lætantium*, *Eccleſias*, *templum Dei in Jeruſalem*, *Sancta*, ſive *Sanctuaria*.

y Sap. 9. 10.

Verſ. 7.) DEUS qui inhabitare facit unius moris in domo.

Qui educit vinctos in fortitudine, ſimiliter eos, qui exaſperant, qui habitant in ſepulchris.

ALis divinæ providentiæ ac beneficentiæ effecta, ut non ſolùm fœcundet, & poſteritatem donet ſteri- B libus, verum etiam propaget domum Eccleſiæ ſuæ, in quam adeo multos congregat per unitatem Fidei, & morum, ut extrahat de limbo Juſtorum animas, & diſſolvat efficacia gratiæ ſuæ peccatorum vincula, etiam proterviorum, quique ſuis ſunt vitiis totis conſepulti.

Qui inhabitare facit unius moris in domo.) Chald. *Deus eſt, qui copulat conjugia unica cum filio legitimo ſimul, ut ædificet domum ex eis*. Septuaginta, pro *unius moris*, dicunt, μονοτρόπους. Symmach. Δίδωσι μοναχοῖς οἰκεῖν οἰκίαν, *Dat monachis*, ideſt, ſolitariis, *habitare domum*. Aquila, Καθίζει μονογενεῖς ἐν οἴκῳ. *Sedere facit unigenitos in domo*. Quinta editio: ἀτοικίζει μονοζώνους, (alias μονοζώνους, quaſi dicas *eximios*.) *Habitare facit eos, qui ſunt ejuſdem vitæ*, vel *ejuſdem ſtudii ac præſtantiæ in domo*. Auguſtinus, *Unius modi*. Hieronymus, *Solitarios, Unanimes*: quo pacto & Cyprianus, qui poſtea citabitur. Hebraicè יחידים *jechidim*, ſignificat *ſolitarios*, *ſingulares*, *unicos*, quomodo vertit Pagninus, Vatablus, Clarius, Cajetanus, ac proinde etiam eos qui erant deſolati. Itaque ſenſus poteſt eſſe, Deum efficere, C ut ſteriles familiam habeant, ſicuti obſtetricibus in Ægypto *ædificavit domos z*: quod exprimit illud μονοδξύγους, Aquilæ: & Chaldæi מזוור זוגים *mezauuer ziuugim*, *copulans conjugia*, ubi videtur uti Græco ζεύγνυμι. Item quòd quemlibet derelictum deſtitutum ab omni ope, quale antè nominati orphani ac viduæ, juvat Deus tribuens vitam, opes, domum, familiam. Præterea ſubvenire præſertim Deum iis, qui ſunt ſimplicium morum, ſine duplicitate, vafricia, & parando ipſis, tùm aliquando materiales domos in hac vita, tùm præcipuè *non manufactas, in cœlis a*. Ad hæc facere ut præ amore cœleſtis contemplationis ſeſe nonnulli recipiant ad deſerta: vel careant peccatis, ut ait Hieronymus.

Senſus loci.
z Exod. 1. 21
a Cor. 5. 1.

Sed melior, ut communior, expoſitio, de concordia fidelium, quæ deſcribitur in Actibus Apoſtolicis *b*, ubi non egimus de illa. Sic præter Interpretes locum iſtum intellexit non ſemel Cyprianus *c*, utens columbæ exemplo, & moribus. Et favet Chryſoſtomus *d*, utens ſimilitudine ficus, quæ conſtat multis granis, etiamſi de Synagoga loquitur: Eodem ſenſu locus hic uſurpatur à patribus Concilii Triburienſis *e*, unà cum verbis ultimi verſus.

b c. 2. & 4.
c Epiſt. 8. aut. l. 4. Ep. 4. & ep. 76. aut. l. 1 ep. 6. lib. de Unit. Eccleſ. & in Orat. Dom. & l. 1. contr. Jud. c. 8.
d Hom. 30. in Matt.
e cap. 1.

Alias explicationes non reſpuimus, excepta Rabbi Salomonis, & aliorum Rabbinorum de deſolatis & deſertis Judæis, per Meſſiam, quem expectant, colligendis in ſtationem tranquillam: at contendimus editioni noſtræ magis congruere quam attulimus, eamque bene cohærere cum vocabulo Hebræo יחדים *jechodim* ſignificante *unitos*, & ex multis compoſitos: nec oportuiſſe aliter verti, eo modo quo Calvinus vult, reprehendens tranſlationem vulgatam, *Qui habitare facit unitos in domo*. Quaſi ſolus ille recipi ſenſus debeat, quod orbos & ſolitarios ditet Deus familia. Lege Bellarminum *f*.

Variæ expoſitiones.
f 2. De Verbo Dei, c. 13.

Qui educit vinctos in fortitudine.) Chald. *Qui eduxit filios Iſrael, qui erant ligati in Ægypto, propter opera patrum ſuorum recta, ſalvavit eos in pompa*. Hebr. בכושרות *bakkosharoth*. Vatablus, *compedibus*, & Pagninus, & Clarius. Cajetanus, *in congruentiis*; ideſt, educens vinctos filios Iſrael vinculis Imperii Pharaonis, tempore congruo, in quarta generatione, juxta promiſſio-

a Gen. 15. 16.

miſſionem Abrahæ factam a. Eugubinus interpretatur A de eorumdem Hebræorum catenis, & clauſura, ita ut πεπεδημένους ἐν ἀγρυπνίαις ſint, *compediti fortiter*, Confirmat ex Didymo, qui exponit πεπεδημένους ἐν σειραῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, *compeditos catenis ſuorum peccatorum*. Eſt hæc quidem quoque Patrum aliorum ſententia, ſed catenas, aut vincula includunt participio πεπεδημένους, & vinctos; at, ἐν ἀνδρείᾳ, *in fortitudine*, referunt ad educentem Deum ſeu Chriſtum verbo virtutis ſuæ, verbi gratia, quando Chriſtus filiam illam Abrahæ tamdiu ligatam à Satana liberavit b. Sic Hilarius, Hieronymus, & alii. Vel, *educit in fortitudine*, ita ut qui vinculis undique peccatorum circumdati ſunt, fortes evadant. Hoc modo Theodoretus: qui cur exempli loco cum Matthæo & Zachæo Jacobum proferat, neſcio: is enim idem eſt cum Jacobo minore, quem in ipſo etiam utero ſanctificatum, ex aliorum traditione meminit Hieronymus c: & ſi alius fuit, quod aliqui ſentiunt, ut aliàs d docui, non video quare ille peculiariter peccatorum vinculis fuiſſe ligatus dicatur. Quidam id referunt ad Chriſti deſcenſum ad inferos, liberationem- B que juſtorum de limbo, ut Nicetas Choniata e. Interpretatio Cajetani non abhorret prorſus ab Hebræa dictione, cui ſimilia בשרון *cheſchiron*, ejuſdem ſignificationis, de qua diximus in Eccleſiaſten f, ſed paſſim deſeritur ab omnibus. LXX. & editio noſtra *fortitudinem* intellexerunt, ſeu cauſſam pro effectu, videlicet aut ligatos fortiter ab alio, aut eductos fortiter. Tamen quia ἀνδρεία eſt potiùs nomen virtutis; virtute autem non qui ligaverunt, ſed qui ſolvit præditus fuit, ad hunc potiùs referre, quàm ad illum debemus, hoc ſenſu, qui virtute ſua, & robore magnitudineque virtutis ſolvit compeditos, immo & *fortem*, illum de quo Chriſtus in Evangelio g. Cyprianus h, legit, *in virtute*, Auguſtinus exponit de virtute, & gratia communicata iis, qui erant vincti, ut valeant deinceps incedere in via præceptorum DEI.

b Luc. 13. 11. 16.
Jacobus cum Matthæo & Zachæo peccati vinculis circumdatis in exemplum adductus.
c De Script. Eccleſ.
d Act. 1. 13.
e 2. Theſſ. c. 1. num. 15.
f cap. 4.
g Luc. 11. 22.
h lib. 3. c. 28.

Similiter eos, qui exaſperant, qui habitant in ſepulchris.) Chald. *Pharao autem, & exercitus ejus, qui pertinaces fuerunt ad dimittendos illos* (Iſraeliticas) *inhabitante ſiccum* (ibi merſi, ubi ſicco Iſraelitæ veſtigio C evaſerunt, & qua ipſi eos perſequentes tranſibant, perinde ac ſi tellus foret ſicca. Sed alium attuli ſenſum: quamvis hoc ipſum per allegoriam ſolet intelligi de diabolo, & liberatione ſpirituali.

Allegoria.

Symmachus: οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσιν αὐχμώδη ξηρότητα. *Increduli autem habitabunt æſtus ſiccitatem*. Aquila, οἱ ἀφιστάμενοι ἐσκήνωσαν λεωπετρίαν. *Rebelles habitaverunt rupem*. Theodotio Ἐκκλίνοντες, *declinantes*. Auguſtinus, *amaricantes*. Hilarius, *Qui exacerbabant*; exemplum afferens, Paulum antea perſecutorem i, tùm etiam perſecutores legit, & quotquot contra nomen Chriſti diſſerebant. Hieronymus, *Increduli autem habitaverunt in ſiccitatibus*. Arnobius in Commentario: *Qui iram provocant*, dicens tales eſſe Magos. Illo verò modo legit Pſalterium Vaticanum: *ſimiliter & eos, qui in iram provocant*, item Ambroſianum. Pagninus: *Verumtamen rebelles habitaverunt ſiccum*, i. e. in ſicco. Vatablus: *Habitant in ſiticuloſo loco*. Cajetanus: *Tantùm rebelles habitaverunt ſiccitatem*. Quaſi dicat, hos ſolos non eſſe liberatos propter ſiccitatem: qui ſenſus innuitur quoque à prioribus duobus Auctoribus, & à Clario: *Sed qui eum ex-* D *aſperant, habitant in locis aridis*: nec non à verſione Hieronymi allata, & à Felice: *Certè rebelles inhabitaverunt ſiccitatem*. Omnes enim iſti ſumunt particulam אך *ach*, exceptivè, non ſimilitudinariè, quod Septuaginta dicunt ὁμοίως. Favent præterea Symmachus, & Aquila, tempore quoque futuro utentes, & adverſativa, ſeu aſſertiva (δὲ). Verùm adhærendum editioni noſtræ, & communiori ſententiæ de qualibet magnis peccatoribus ope divina liberandis. Et quidam de Hebræis ſub typo intelligunt, qui diſertores erant, & vita indigni.

i Act. cap. 9. 1. Tim. 1. 1. Corinth. 15.

Similiter.) אך *ach*, inter alias ſignificationes hanc habet, ſeu, quod idem eſt (*etiam*:) licet Eugubinus omnino neget. Forſitan erat אך *ach*, cujus hæc ſignificatio crebrior.

Eos qui exaſperant.) סוררים *ſorerim*, *perverſos*, *refractarios*, *rebelles*, *recedentes*, *contumaces*, *immorigeros*, *intractabiles*, *indiſciplinabiles*, *avertentes ſe ab alterius* A *imperio*, vel *à conſuetudine*: quos Apoſtolus nominat; υἱοὺς ἀπειθείας, *filios diffidentiæ*. Auguſtinus Græcum παραπικραίνοντας k, melius expreſſit per *amaricantes*, qui aliter dici poſſunt *exacerbantes*, ad amaram iram concitantes. Omnis quidem peccator Deum natura dulcem ad amaritudinem adducit, & facit ſibi amarum, ut Hieronymus docet; at is præſertim, qui, ut alii exponunt, contumax eſt, rebellis, &c. de quo apud Jeremiam l Deus ipſe: *Scito & vide, quia malum & amarum eſt reliquiſſe te Dominum Deum tuum & non eſſe timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum*. De talibus quoque loquitur Paulus m, verbis Pſalmi 94. n qui obdurarunt *corda ſua, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto*, ideſt, ſicut in die tentationis, &c. & *audientes exacerbaverunt*, ubi eſt παραπικρασμός, & παραπικραίνω. Apud Oſeam o loquitur etiam Deus; *Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus ſuis*, & apud Jeremiam p: *Pone tibi ſpeculam, conſtitue tibi amaritudines*, ideſt, conſidera peccata idololatriæ tuæ, quibus B ad iracundiam me provocaſti. Petrus Simoni Mago dicit q: *In felle amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe*. Et in Threnis eſt r: *Ad iracundiam provocavimus*. Hebraicè מרינו *marinu*. *Ad amaritudinem*. Poſtremo quoddam iracundorum extremum genus eſt, quos vocat Ariſtoteles ſ, *amaros*, qui difficile placantur, & longo tempore ſunt ſub ira. Sed & *amaritudo* pro morte crebro t capitur. Itaque peccatores hi ſunt, qui ſibi ipſis mortem à Deo, provocata ejus ira, conſciſcunt, aut ſunt quoque ſæviores, & crudeliores in alios, ideoque indigni miſericordia, quoniam *Judicium ſine miſericordia ei, qui non fecerit miſericordiam* u.

k Epiſt. 2. 2. c. 5. 6.
Omnis peccator Deum natura dulcem, ad amaritudinem adducit.
l c. 2. 19.
m Heb. 3. 8. 16.
n verſ. 8.
o c. 12. 15.
p c. 31. 21.
q Act. 8. 23.
r c. 3. 42.
Iracundorum extremum quoddam genus, qui amari dicti.
ſ 4. Et hic cap. 5.
Amaritudo, pro morte.
t Deut. 32. 24. pſ. 63. 4. & alibi.
u Jacob. 21. 3.

Qui habitant in ſepulchris.) Hebr. dictio צחיחה *tſechicha*, ſignicat locum eminentem, & altum in petra, ſive rupem, aut ſiccum, atque ſqualentem, ideſt, ſiccitatem ipſam, ſitim, horrorem, & aliquando nitorem, & glabritiem, & veluti calvitiem, qualis eſt in talibus locis, ubi nullæ creſcunt herbæ, vel gramina. Quia vero ſepulchra ſolent eſſe arida & ſicca, idcirco C LXX., τάφους poſuerunt, eoſque vulgata editio ſequitur, quum ceteri vertant vel *ſiccum*, ſeu *ſiccitatem*, vel *rupem*, ut vidimus. Rectè peccatores maximi, & in malo obfirmati dicuntur *habitare in ſepulchris*, quaſi longiùs remoti à vita, & à ſalutis remedio. Idcircò ſolet Lazarus ex ſepulchro ipſo excitatus x dici Symbolum hujuſmodi peccatorum. Ita quidem hoc loco Auguſtinus, qui deteriores iſtos ait eſſe, quàm priores vinctos, ſive compeditos. Quin etiam innuitur reſurrectio corporum per iſtam loquendi formulam de habitantibus in ſepulchris, qui ſint inde educendi. Igitur malè Calvinus contendit legi debere tantum, *in ſiticuloſo loco*: non potuerunt Septuaginta ignorare vocis illius notionem, ſed horrorem Deſerti expreſſerunt, unde populus Hebræus eductus eſt: & ſub hoc typo peccatores, quo modo Ezechiel y captivitatem Babylonicam appellavit *ſepulchra*, & populum *oſſa arida*, ut etiam ibi explicat Hieronymus.

Peccatores maximi, & in malo obfirmati, rectè in ſepulchris habitare dicti.
x Jea. 1. 11. 39. 41.
Lazarus è ſepulchro excitatus, peccatorum Symbolum.
Calvini lectio improbata.
y cap. 37.

Verſ. 8.) Deus quum egredereris in conſpectu populi tui, quum pertranſires in deſerto.

DEſumtus videtur hic & ſequens verſus ex Cantico Deboræ z: *Domine quum exires de Seir, & tranſires per regiones Edom, terra mota eſt, cœlique ac nubes deſtillaverunt aquis. Montes fluxerunt à facie Domini, & Sinai à facie Domini Dei Iſrael*. Exemplo maximi beneficii adverſus Hebræos liberatos de Ægypto confirmat, & oſtendit, uſus etiam argumento ex comparatione minorum majorumque: quantum ſit illud, quod ab ipſo Chriſto liberatore generis humani oporteat ſperare, expectare, quando cœperit Evangelium diſſeminari in Gentilitatis deſerto.

Ex Cantico Deboræ loci deſumtio.
z Jud. 5. 4. 5.

Putat Auguſtinus, hæc & ſequentia ſenſu litterali de Hebræis non intelligi, quoniam quo tempore ſunt educti de Ægypto, nulli tunc propriè compediti, ſeu vincti, nulli habitantes in ſepulchris oſtendi poſſunt, etſi quod habetur verſu 10. de pluvia voluntaria ſegregata hæreditati Dei infirmatę, ſed à Deo perfectæ de manna, & eodem

dem populo ſumatur illud faſtidiente, non debuit, inquit, dici perfectum populum fuiſſe, ſed percuſſum: Denique mortui ſunt omnes in deſerto, demtis duobus: & licèt in poſteris poſſet cenſeri hæreditas perfecta, ſpiritualis ſenſus liberiùs teneri debet, quum omnia contingerent illis in figura. Nec ego dubito potiorem eſſe ſpiritualem ſenſum, atque per ſe ab Spiritu ſancto intentum illum qui traditur communi conſenſu à Patribus. Verumtamen ſimul exiſtimo, verba eadem aptè poſſe exponi de Hebræis, quod faciunt quoque non pauci ex Interpretibus, ac præterea Cyrillus Alexandrinus a, & faciliùs, ſuaviùs, firmiùs elici alium illum ſpiritualem ſenſum, ſi prior bene ſtabiliatur, atque declaretur. Non hoc negat Auguſtinus. Hilarius autem Hieronymus, & ceteri ut certum ponunt, & monent: Eugubinus, malè negat.

a Lib. 4. in Joan. c. 28.

Quum egredereris.) Auguſtinus: *Quum egredieris*: item Eugubinus: videlicet, ut ſic oſtendatur, ſermonem totum eſſe de re futura, non de præterito egreſſu Hebræorum ex Ægypto. Hebræum & Græcum verbum infinitivi modi cum præpoſitione בצאתך *betſet becha*, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαί σε, admittit illam verſionem: ſicut & quod Symmachus reddit προερχομένου σοῦ, *procedente te*: Sed repugnat omnibus aliis, & ſequentibus etiam, quæ ſunt præteriti temporis. Chaldæus vertit hoc modo: *Deus quum egredereris in columna ignis nocte, & in columna nubis die, ante populum Iſrael, quum perambulares in deſerto ſolitudinis*: quam paraphraſim Hilarius approbat, Hieronymus, & paſſim alii, ut dixi.

Egreditur Deus pertranſitve, ſicut & exſurgit, propter novum effectum, ducis inſtar, aut paſtoris, &c. quem alicubi operatur, qui nullo abeſt à loco. Rabbi b Moſes ait *egredi Deum* dici, quando magnum parat de aliquo ſumere ſupplicium, vel aliquo opere potentiam, quæ prius abſcondita videbatur, erigit. Hieronymus c, quum vult ultionem ſumere, quod eſt alienum ab ejus ingenio, ideſt, à benignitate. Quieſcit veluti domi Deus, nec niſi laceſſitus foras exit. Hinc Eſaias d: *Ecce enim Deus egredietur de loco ſuo, ut viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum*. Et in Pſalmo e: *Non egredieris Deus in virtutibus noſtris*, ideſt, quum noſtri exercitus pugnaverint. Sic igitur nunc *egredi* dicitur *in conſpectu populi*, ut nempe illorum adverſarios C perderet.

b 1. Director. dubio cap. 23.
Egredi Deus ut dicatur.
c in cap. 26. Eſa. & in c. 5. Michea.
d c. 26. 23.
e Pſ. 43. 10.

Quum pertranſires in deſerto.) Auguſtinus, Eugubinus, *tranſieris*, aut *pertranſieris*. Hieronymus, *Et ambulares per deſertum*. Pſalterium Romanum, ſeu Vaticanum (quod nunc nempe in æde S. Petri recitatur:) *Et quum tranſgredereris per deſertum*. Ambroſianum: *Dum tranſgredereris in deſerto*. Symmachus, Theodoreto etiam teſte, βαίνοντος διὰ τῆς ἀοικήτου, & refertur ad λαοῦ σου, & ad præcedentia alia verba: *Deus quum egredereris*, &c. & ut Symmachus vertit, *Deus quum tu præcederes ante populum quum tranſeuntem per deſertum*. Repugnat Hebræo verbo בצעדך *betſabbdecha*, quod affixum habet ſecundæ perſonæ. Significat autem id verbum *incidere cum pompa*, *deambulare*, vulgo *paſſeggiare*. Cur autem tam lentos progreſſus populum facere per deſertum Deus in terram promiſſam voluerit, dixi in Actibus Apoſtolicis f; nec non de annis, fuerintne quadraginta, pluresve. Additur hìc Hebraicè, ſicut & aliquot locis aliorum Pſalmorum, & in Cantico Habacuc, vicibus 73. סלה *ſela*, Græcè διά- D ψαλμα. Reddit hoc loco Chaldæus, *In æternum*. Hieronymus, *Semper*. Diſputat de iſta voce diligenter Ribera in Habacuc, Toletus Commentario in Pſalmum trigeſimum primum g, poſt veteres, Hieronymum h, Chryſoſtomum i, Theodoretum k, Euthymium l, & recentiores, Paulum Burgenſem m, Auctorem Theſauri Hebraicè n, & Græcè o, Eugubinum p, Vatablum q, Genebrardum r, &c. Variis modis exponitur, pro ſigno interponendi ſilentii, quam Muſici vocant *pauſam*: aut commutati metri, aut novi ſenſus: aut rhythmi, ideſt, vel vocis intermittendæ, vel inſtrumenti muſici. Hæc ex Hieronymo, qui citat Origenem. Addit Theodoretus pro ſigno variandæ novæ vocis humanæ, vel inſtrumenti: & idcirco dici à Septuaginta διάψαλμα: quod facit etiam Symmachus ac Theodotion. Qua in re non audiendus Eugubinus, dum negat ſic vertiſſe Septuaginta: Suidas autem ſcribit, διάψαλμα eſſe μέλους ἐναλλαγὴν, *cantus immutatio*-

Cur tã lentos progreſſus in terrã promiſſam per deſertũ populũ facere voluerit Deus.
f c. 7. 36.
g Serm. 1.
h in pſ. 31. in c. 3. Abac. ep. 138.
i pref. in pſ.
k Præf. in pſ.
l Præf. in pſ.
m addit. 3. in pſ. 46.
Vocis ſelah variæ expoſitiones.
n Radice סאל ſala.
o Verbo. Διάψαλμα.
p in pſ. 3.
q ibidem.
r ibid. Διάψαλμα.

nem. Vatablus ſ, & Rab. David, pro ſigno, vocem eſſe intendendam, & magna quadam attentione perpendendum id quod præceſſit, ſicut, ait Toletus, quando nunc Muſici inſigunt bemol. Eugubinus t pro nota ornatioris orationis, illo ferè modo, quo uſurpatur à Græcis, ῥα, κὶν, μὲν, τοί, δή, μοῦ, θὴν, &c.

ſ In pſ. 3.
t Ibid. & in pſ. 67.

Aliam retuli ſententiam ex Chaldæo, & Hieronymo, ut ſignificet *ſemper*, ſive *in ſæcula*, (quam item ſequitur V. & VI. Editio, & Aquila, ſignificationem,) ſive quod, ut Hieronymus dicit, quæ præceſſerunt, aut ſequuntur, ad æternitatem pertineant. Idem Eugubinus adhuc refert eſſe vocem exaggeratoris affirmationis, ut apud eoſdem Hebræos, *amen*, ſeu, *emeth*, ſeu *chen hu*, ut ait Rab. Abraham, & Auguſtinus u meminit: qui tamen potiùs aſſentit in dictam dictionem διαψάλματος pro *intervallo*, *intermiſſione*, *ſilentium in pſallendo*. Rurſum Hieronymus x docet idem valere quod apud Latinos, opere completo explicuit, aut feliciter, aliudve tale: & Hebræos ſcripta, confirmando ponere *Amen*: ut feliciter tranſlata proteſten- B tur, *Salom*, ideſt, *pax*: ut ſcripta ſcribendave magis celebrent, *ſelah*, ideſt, *ſemper*. Poſtremo recitat Euthymius ſententiam dicentium; denotare illuminationem divini Spiritus, quæ canentibus tunc appareret. Difficilis eſt inter tot opiniones optio, immo vix ulla ſatisfacit, quum cunctæ rationes hæ locum videantur habere non minùs aliis in Pſalmis, in quibus illa dictio non ponitur. Reperitur præterea in Pſalmorum fine y, & in Pſalmis benè longis z, inquit Hieronymus, non invenitur; in his exigeretur mutatio aliqua, in illis non poteſt eſſe.

u in pſ. 4.
x Ep. ad Marcell.
y Vt in pſ. 3 & 23.
z Vt in pſ. 36 & 77. & 118.

Probabilius videtur nolam eſſe vocis contentioni, vel potiùs è contrario quietis, ac ſilentii, ad monendum de notabiliore ſententia, quæ mereretur memoriam ſempiternam, quod nempe potiſſimum pertineret ad Chriſtum, & Gratiæ myſteria, & mores. Sic auditores invitabantur ad favendum, & conſentiendum dictis, aut ad rei propoſitæ gravitatem meditandam. Et quidem διάψαλμα ſignificans intermiſſam cantillenam, ſatis deſignat dictum ſilentium: ait, *ſemper*, indicat cauſſam cur ſilentium fieret. Itaque narrato hic beneficio liberationis populi Hebræi de Ægypto, quum ipſemet C præibat dux Deus, & tanta edebat prodigia, merito oppoſitum eſt סלה *ſelah*, & διάψαλμα, ut tanti momenti res facto ſilentio attentiùs conſideretur, aut per contentionem vocis, quàm ſit magna, intelligatur. Si Pſalmus, in cujus fine collocabatur *ſelah*, ultimus etiam erit eorum, qui tunc canebantur, non ita congrueret ratio de ſilentio: ipſe enim quum eſſet cantus totius finis, ſilentium per ſe ſatis imponebat.

Equidem quum videam ab Interprete Latino præteriri hanc dictionem, mihi perſuadeo non pertinuiſſe ad integritatem orationis, verum fuiſſe dumtaxat notam onum aliquod ſignificantem ex dictis, fortaſſe magis intendendam vocem, aut ſonum propter allatam cauſſam. Illa porro cauſſa de majore orationis vel aſſeveratione, vel ornatu requirit, ut dictio ipſa exprimeretur: ea vero quam nunc dixi, non item, ſed ſolum monebat cantorem, quo pacto quæ caneret, aut inſtrumento muſico pulſaret, certa modulatione exprimeret. Nec tamen adhuc video cur dictione ad id opus fuerit, ut non ſuffecerit nota alia ſive character, ut D ſunt, quibus apud Hebræos accentus notantur, non Grammatici tantum, & Rhetorici, ſed præterea Muſici: & Muſici noſtri, ſicut dixi, notas habent pauſæ, & mollioris vocis, & Carthuſiani, ut ad ea quæ cantant, magis attendant, pſallantque, juxta conſilium Pauli a, melius mente ſpirituque, utuntur in medio cujuſvis verſus aliquo temporis interſtitio. De radice שלח *ſchalach*, nihil certi comperio. Conſtat סלל *ſalal*, eſſe *exaltare*, & *elevare*: שלה *ſchalah*, *æſtimare*. Hodie Hebræi addunt extremis ſuis precibus & epitaphiis סלה אמן *amen ſelah*.

a 1. Cor. 10. 15.

Verſ.9.) Terra mota eſt, etenim cœli diſtillaverunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Iſrael.

HInc narratio incipit de prodigiis. Terræ motum, & cœli diſtillationem Genebrardus metaphoras eſſe putat de calamitatibus in hoſtes Judæorum Ægyptios & Arabicos immiſſis, quo pacto & Rahab *a* celebrat perterrefactos hoſtes Hebræorum à Deo. Cyrillus Alexandrinus *b*, *terram commotam* ait ſibi videri Ægyptiam hìc intelligi: & commotam tunc, quia agitationem inconſuetam ſuſtinuit in tam nobili exceſſu filiorum Iſrael, latente mortalium nemine. Videtur ſententia Rabbi David Kimhi: propterea ſubjici mox verſu ſequenti: &c. *Pluviam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ*. Annuit Cajetanus juxta illud *c*: *Tunc conturbati ſunt Principes Edom, robuſtus Moab obtinuit tremor*. Ribera *d* quoque indicat ſolam indicari admirationem & ſtuporem, quo commoverentur omnes ad res admirabiles quæ fiebant, ſicut & in Pſalmis dicuntur *montes exultare*, & *colles*, & *terra moveri à facie Domini e*, & provocantur cœli, *ut lætentur*; *terra, ut exultet*; *mare, ut commoveatur* lætitia, *campi gaudeant f*, & apud Aggæum *g*, eſt de adventu Chriſti in carnem: *Adhuc unum modicum eſt, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & movebo gentes, & veniet deſideratus cunctis Gentibus*. Lætati ſunt enim Angeli, ac deſcenderunt *h*, & magna extiterunt bella paullo ante, atque prodigia, etiam terræ motus, &c. Melius Chaldæus, & ceteri de Lege interpretantur, quæ quum daretur, auditæ ſunt voces *i*, viſæ coruſcationes, totus fumigavit mons, & ut Hebræi tradunt, tremuit etiam. Typus autem fuit ejus terræ motus, qui contigit Chriſto patiente, atque myſtici alterius, quo Gentium natio accurrit ad Evangelium opera Apoſtolorum *k*, qui *ut cœli diſtillaverunt à facie Dei*, ideſt, per gratiam ipſius: ſuper quas præterea Gentes divini ros favoris defluxit, & panis cœleſtis Chriſti corporis ipſis communicatus eſt. Ita ferè Patres Hilarius, Hieronymus, Auguſtinus, Theodoretus, ac reliqui noſtri colligentes etiam eumdem eſſe utriuſque Teſtamenti Deum. Sed Arnobius de ſtella Magorum *l*, accipit diſtillationem, & pluviam, cantum Angelorum nato Chriſto *m*.

a *Jeſue* 2. 9. 10. 11.
b *in Nahum* c. 1. nu. 5 & *in Agg.* c. 2 nu. 13.
c *Exod.* 15. 15
d *In cap.* 2. *Agg.* nu. 28
e *pſ.* 113. 4. 6.
f *pſ.* 95. 11.
g *cap.* 2. 7. 8.
h *Luc.* 2. 9. 13. 14.
i *Exod.* 19. & 20.
Typus ejus terræ motus qui contigit Chriſto patiente.
k *Act.* 2. 2. 6.
l *Mat.* 2. 2.
m *Luc.* 2. 9.

Terra mota eſt.) Dixi quomodo: & aliàs *n* docui, majeſtatem ac potentiam ſuam hac ratione Deum declarare ſolere. Legendus Aretas in Apocalypſin *o*. Hinc docet *terræ motum* ſumi pro rerum mutatione, ut ibi *p*: *Adhuc ſemel commovebo*: Dicit etiam hoc loco egreſſionem Iſraelitarum ex Ægypto vocari terræ motum. Eodem pacto vult vocari terræ motum, qui prædicitur in Apocalypſi *q*, vel de Romanis everſuris Jeroſolymam, vel de graviſſimis afflictationibus tempore Antichriſti. Verumtamen propriè ſumendos cenſeo terræ motus, de quibus reliqui dictorum locorum diſputant Interpretes, & de præſente idem cenſeo: tametſi liber Exodi non adeo disertè meminerit: nam & quædam Pſalmus LXXVIII. exprimit, quæ ibi non ſunt de plagis, &c. ut ærugine fructus conſumtos, motos in pruina, poſſeſſiones igni, licèt conetur Pererius *r* ad decem plagas revocare, quæ ſunt in Exodo. Sic verò in Deboræ recitato Cantico habetur, *Terra motus, & cœlorum, & nubium in aqua diſtillatio*: ut & Arias in ejus loci expoſitione annotat.

n *Act.* 4. 31.
o c. 8. *vel* 6.
Terræ motus pro rerum mutatione.
p *Agg.* 2. 7.
q *cap.* 6. 12.
r *in c.* 7. *Ex. Diſp.* 12. *nu.* 64.

Etenim cœli diſtillaverunt.) Hebraicè, אף *aph*, *etiam* &c. Sic nonnumquam *enim* aut *etenim* affirmat, vel nectit, non cauſſam reddit, & cauſſalis apponitur conjunctioni per τὸ παρέλκον. Hoc modo dicimus, *enim vero*, *verum enim vero*. In Pſalmo centeſimo vigeſimo octavo *ſ*: *Sæpe expugnaverunt*, &c. *etenim non potuerunt mihi*, גם *gam*, *etiam*, *certè*, &c. Chryſoſtomus & alii legunt, ἀλλ' οὐκ, *ſed non*, &c. *Cœlorum* porro *diſtillationem* pro favore divino interpretatur Eugubinus, ut illud: *Det tibi t Deus de rore cœli benedictionem*, &, *Rorate cœli deſuper u*: Rab. Kimhi, & alii pro aeris obfuſcatione contra hoſtes, ingentibuſque pluviis quibus Sehon oppreſſus eſt Rex Amorrhæorum: Theodoretus, pro manna, id quod etiam tenet Cajetanus, nec negant Patres Latini, & multi tradunt Hebræorum: qui præterea dicunt duplici rore manna tectum fuiſſe: inferiore, qui purgabat terram, & cui manna ſuperveniebat: ſuperiore, quo cum priore ceù in theca concluderetur: & quando ſuperior ad Orientem Solem evaneſcebat, illud appareret: qui typus, inquit Genebrardus, conferi poſſet Corporis Chriſti latentis in ſpeciebus Sacramentalibus, & non priùs ab intellectu noſtro intellecti, quàm ros humanæ rationis diſpareat ad lumen fidei. Verùm hoc egimus in librum Sapientiæ *x*. Addit Janſenius, & Hieronymus Oſorius, pluvias, & fulgura. Favet Deboræ Canticum priùs citatum *y*: *Cœlique ac nubes deſtillaverunt aquis*. De Pluviis Lyranus conſentit ex nube denſiſſima defluentibus, quæ operuerat montem. Auguſtinus exponit de rore prædicationis Apoſtolorum, qui vocantur *cœli enarrantes gloriam Dei z*, cujus quoque verbum comparatur cum *rore a*.

Enim, etenim, nonnumquam affirmant vel nectunt non ſemper cauſſam reddunt.
ſ *Verſ.* 1.
Cœlorum diſtillatio pro favore divino.
t *Gen.* 27. 28
u *Eſa.* 45. 8.
Manna duplici rore tectum.
x *cap.* 16. 20.
y *Jud.* 5. 4.
z *pſ.* 18. 1.
a *Deut.* 32. 2

Cœli.) Notiſſimum eſt pro aere *cœlos* uſurpari: quo pacto & ipſum manna *panis de cœlo* nominatur *b*, ideſt, decidens de aere: quamquam & à cœlitibus factum, ſicque panis Angelorum. *Et mandavit nubibus deſuper, & januas cœli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducavit homo* c. Appellatur item hoc manna *pluvia de cœlo* d: *& quum deſcenderet nocte ros, deſcendebat pariter & manna* e.

b *Sap.* 1. 20.
c *Pſ.* 77. 23. 24. 25.
d *Ex.* 16. 4.
e *Num.* 11. 9.

Diſtillaverunt.) נטפו *natephu*, ἔσταξαν. Hæc verba de manna, & rore, & pluvia intelligi poſſunt, non ita de fulguribus, quæ Janſenius addebat; nec etiam de aeris obfuſcatione propriè loquendo, quam Rab. Kimhi; ſed nec de majoribus imbribus, qui decidentes impetu terreſicerent hoſtes. Quamquam terrorem in Sina fuiſſe certum eſt, non propter hoſtes, ſed propter Hebræos ipſos, ut ſancto quodam terrore concuſſi, legem religioſiùs acciperent. Fateor, *ſtillandi* verbo, ſicut & *pluendi*, interdum ſignificari animadverſionem, & punitionem divinam *f*, fortaſſis eo tempore, quo pluviis aquæ periit mundus: & Sodomæ ignis, ac ſulphuris: & crebro quando pugnat Deus adverſus impium aliquo ſupplicio, id facere inducitur tamquam *pluens de cœlo* g; ſed & *ſtillare* Propheta dicitur, quando comminatur ſeveriùs *h*: ſtillæ namque deſcendunt cum nimbo, & impetu, & quamvis leviter primùm cadant, indicant tamen procellam ſæviorem. Attamen conſtat quoque, *ſtillare* eſſe blandè loqui, & accommodatè ad captum auditorum *i*, & cum fructu: diciturque de rebus maximè odoriferis, ut & nomen *ſtacte* k, ſive *gutta* l, נטף *nataph*, στακτή. Hoc autem loco pluribus Auctoribus, ut dixi, videtur exprimi benignitatis Dei opus eſt.

Stillandi verbo & pluendi interdû animadverſio & punitio divina ſignificata. Vocis aliæ acceptiones
f 2. *Par.* 12. 7 *Mich.* 2. 6.
g *Pſ.* 10. 7. *Job.* 20. 23.
h *Ez.* 31. 2. *cap.* 20. 46. *Mich.* 2. 6. 11 *Amos* 7. 16.
i *Deut.* 32. 2 *Job.* 29. 22. 1. *Mach.* 2. 17. *Amos* 9. 13.
k *Exod.* 30. 34
l *pſ.* 49. 9.

A facie Dei.) Hebraicè: *A facie Dei*, זה סיני *zeh ſinai*. Pagninus vertit. *Hic Sinai* nempe tremuit. Eodem pacto Vatablus, Clarius, & Cajetanus. Felix, *hoc Sinai à facie Dei*. Hieronymus, *hoc eſt in Sinai*. Auguſtinus, *Mons Sina à facie Dei Iſrael*: & poſterior ſuppleri vult, *diſtillavit*: monetque, in quibuſdam codicibus Latinis & Græcis non haberi, *mons Sinai*: ſed, *à facie Dei Sinai, à facie Dei Iſrael*, ut ſit ſenſus: Cœli diſtillaverunt à facie Dei, quam legem dedit populo Iſrael, & benedictionem daturus erat, qui legem dederat *m*. At Genebrardus reddit: *Hujus Sinai*; ideſt, A facie Dei, qui eſt Deus hujus Sinai, ubi contigerunt dicta mirabilia *n*: In aliquibus codicibus Græcis, ut in Vaticano, Τοῦτο Σινᾶ. In libro Judicum *o*, unde dixi videri ſumtam ſententiam iſtam, ſic legimus: *Montes fluxerunt à facie Domini, & Sinai à facie Domini Dei Iſrael* זה סיני *zeh Sinahi*, Τοῦτο Σινά. Pſalterium Vaticanum, *A facie Dei: mons Sinai à facie Dei Iſrael*, ubi ſupplendum aliquid videtur, verbi gratia, tremuit, aut fluxit, &c. Pſalterium Amboſianum, *A facie Dei, qui eſt in Sinai*. Janſenius poſt Theodoretum, ſupplet, *A facie Dei Sinai*, qui apparuit in Sinai. De nomine *Sinai* dixi Actuum 7. *p*.

m *pſ.* 83. 8.
n *Ex.* 19. & 20.
o *in cap.* 5. 5
p *verſ.* 30.

A facie Dei Iſrael.) De voce Iſrael, & quare peculiariter dicatur Deus Iſrael, egi in eadem Hiſtoria *q*.

q *cap.* 2. 6. *cap.* 13. 17.

Verſ.10.) Pluviam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ: & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam.

POſito ſuperiùs exemplo de manna, videtur prædicere David multo nobiliorem pluviam cœleſtis & Evangelicæ doctrinæ, qua reddatur valens ac perfecta Eccleſia, quæ debilis priùs erat, & infirma. Et quidem ſatis communis Noſtrorum ſenſus confirmatur ex verbo temporis

poris futuri, quum fuerit præcedente verſu præteritum tempus. Confirmat Hilarius *pluviæ* nomine doctrinam intelligi, Moſis exemplo in Deuteronomio *a*. Hieronymus comprehendit unà & prædicationem ſanctam, & legem, quæ per Moſen data eſt *b*, nimirum tamquam typum illius. Hugo Cardinalis docet, cur prædicationi congruat *pluviæ* nomen, præterea Chriſto: denique lacrymis, Lege. Quod ſi priora de pœnis, quas eſſent adverſarii paſſi, placet intelligere, antitheſis major erit blandioris & fœcundioris pluviæ, &c.

a *Deut.* 32. 2.
b *Joan.* 1. 17.

Voluntariam.) Ἑκούσιον, נדבות *nedaboth*. Pagninus, *Munificentiarum*. Cajet. *Voluntatum*. Vatab. primo & ſecundo modo, aut *liberalitatum*, & *abundantem*. Explicat Cajet. de duplici pluvia mannæ & coturnicum, & utramque fuiſſe *voluntatum*, ideſt, appetitionum populi appetentis cibum, & carnes. (Indicat id Gloſſa ordin.) & utramque feciſſe Deum elevare (ſic enim vertit, pro *ſegregabis*, ut videbimus) quia ambæ miraculo factæ ſunt, licèt per cauſſas ſecundas. Theod. ait *voluntariam pluviam* dici, ſive *ſpontaneam*, ob liberum arbitrium, quoniam non ex neceſſitate irrigatur aliquis, ſed doctrinæ acquieſcens conſequitur gratiam. Hilar. Quoniam providus voluntatum, & bonæ voluntatis cujuſque, ſegregavit nonnullos ad prædicandum, ut Paulum perſecutorem, Petrum negatorem Chriſti. Auguſt. *c* propter ſingularem electionem, qua ſibi Deus elegit Hebræum populum, *Non faciens taliter omni nationi, nec judicia ſua manifeſtans* aliis *d*, & propter gratiam, quæ ſine meritis datur ab eo, qui *voluntariè genuit nos verbo veritatis* e, & *ſcuto bonæ voluntatis ſuæ circumdedit nos* f. Arnobius: Quando cecinerunt Angeli pacem *hominibus bonæ voluntatis* g. Genebrardus, de liberalitate in Eccleſiam, ita ut in Synagogam diſtillaverit Deus, ac depluerit imbres iracundiæ ſuæ, ut prioribus verbis indicatur, juxta unam expoſitionem. Ambr. *h*, de divina & ſanctificante gratia, cujus per ſe auctor Deus, non homo, & illius typum eſſe pluviam iſtam, ſicut & rorem, Gedeonis *i* nempe, & Joelem locutum de illa gratia Spirituque illis verbis *k*: *Effundam de Spiritu meo*, &c. Hoc ſenſu Gregor. *l*, *pluviæ patrem* m, interpretatur Deum, qui ſiccam terram humani cordis guttis ſcientiæ gratuito aſpergit, non pro noſtris meritis, ſed pro ſuæ muneribenignitatis, & aliquando prohibet hujuſmodi ſtillas contumacibus *n*. Denique prædicatio ſtillarum inſtar eſt, roriique teneri, quando Prædicator diſpenſatione aliqua temperat ſermonem, ut ubertim pluviam manans, quum quæ de ſuperius ſentit, virtute quæ prævalet, loquitur: Utrumque à Moſe expreſſum dicente *o*: *Expectetur ſicut pluvia eloquium meum, & deſcendant ſicut ros verba mea*.

c 4. *de Trin.* ... & *hic.*
d *Pſ.* 147. 20.
e *Jacob.* 1. 18.
f *Pſ.* 5. 13.
g *Luc.* 2. 14.
h 1. *de Spiritu ſancto in proœmio*.
i *Jud.* 6. 37. & *ſeq.*
k *c.* 2. 28. *Act.* 2. 17.
l 29. *Moral.* c. 15. *vel* 20.
m *Job.* 38. 28.
n *Eſa.* 5. 6.
o *Deut.* 32. 2

Credo *voluntariam* quoque *pluviam* dici, quia tempeſtiva, opportuna, & deſiderata: non prima quidem omnino gratia, quæ nobis ſine nobis, ideſt, conſenſu noſtro, datur, ſed alia, quæ reſpondenti, acceptanti, deſideranti: quamvis & de prima nonnullum deſiderium naturale imperfectumque eſſe non repugnat, poſita nonnulla ſubauditione, quod talis dari poſſit vel ſoleat à Deo. Chald. explicat *pluvias vivificationis & rores ſpontaneos*.

Segregabis.) Pſalterium Vaticanum & Ambroſianum, *Segregans*, ex Hebræo vertit Hieronymus, *Elevaſti*, Pagninus, *Feciſti elevare*. Cajetanus, *Facies elevare*, Vatablus, *Deſtillabas*. Felix, *Elevabas*. Alii, *ſtillare facies*, idque, pro ſtillaſti, vel ſtillas, vel ſtillabas: aut *rigas*. Græcum verbum ἀφοριεῖς eſt futuri temporis, propriè ſignificans *ſegregabis*, ſive *ſeparabis*: Hebræum תניף *thaniph*, ejuſdem temporis multa ſignificat, *ſtillare, effundere, aſpergere, elevare, cribrare, concutere*. Chald. שרמיתא *aremitha*, *projeciſti*. Etſi autem quandoque præteritum pro futuro, & vice verſa ab Hebræis uſurpetur: tamen ſtandum hic judicio Septuaginta, & Interpretis noſtri. *Segregatio* denotat vim divinæ vocationis, & electionis; *elevatio*, finem, qui altus eſt, nempe beatitudo. Quod ſi pluvia, Euchariſtia eſt, voluntaria eſt, quia ſumma voluntate inſtituta, ſummoque amore, quum *in finem Chriſtus dilexiſſet ſuos* p, & *exquiſita in omnes voluntates ipſius* q; ſummopere item à nobis expetenda, & magna voluntate percipienda.

Hæreditati tuæ.) Sæpe populus Hebræus *Domini* vocatur *hæreditas* r, ipſeque viciſſim illius *ſ*. De ſecundo facilior cauſſa, quia omnis quidem juſtus adoptione Filius Dei ſit, ac proinde hæres, ſalva ſimul ratione præmii, ut aliàs docuimus; peculiariter tamen ii, qui magis proprio & peculiari Deum colunt ritu, legeque. Primi ratio ferè eadem, ut licèt omnium ſit Deus hæreditas, finis, & beatitudo, qui eam conſequuntur, præcipuo tamen modo illarum à quibus ſtudioſiùs, ceù paternum atque hæreditarium bonum, cuſtoditur, & amatur. Cuilibet privatim licet dicere: *Dominus pars hæreditatis meæ* t, &, *Hæreditate acquiſivi teſtimonia tua* u; &, *In hæreditate Domini morabor* x: atque hoc nomine in Novo Teſtamento aliquoties felicitas dicitur *y*. Multo magis Dei cenſetur hæreditas. Eccleſia, & hujus è contrario potiore jure Deus. Non invidet nobis Deus hæreditatem Filii ſui naturalis: Non confunditur hic Filius non appellare *fratres ſuos* z, non periclitatur hæc hæreditas diminui, dum communicatur tam multis: non poſſident hæreditatem filii ſine patre, quoniam iſte non moritur; ſed poſſidemus eum, & ille nos, & ſuamet hæreditate ac felicitate fruitur ipſe; ſemel adita hæreditas hæc numquam perditur, quippe *incorruptibilis, incontaminata, immarceſcibilis, conſervata in cœlis* a. De his Auguſtinus *b*.

p *Joan.* 13. 1.
q *Pſ.* 110. 2.
r *Exod.* 15. 17 *Deut.* 9. 26. 29. c. 32. 9. 3. *Reg.* 8. 53. *Pſ.* 27. 9. & *alibi*.
ſ *Num.* 18. 20. *Deu.* 18. 2 *Joſue* 13. 7. & *alibi*.
t *Pſ.* 15. 5.
u *Pſ.* 118. 111.
x *Eccl.* 24. 11.
y *Gal.* 5. 18. *Eph.* 1. 14. 18. c. 5. 5. *Coloſſ.* 3. 24. *Tit.* 3. 7. *Hebr.* 1. 14. c. 9. 15. 1. *Petr.* 1. 4. *Jacob.* 2. 5.
a 1. *Pet.* 1. 4.
b *Ser.* 13. *de verb. Apoſt.* & *ſer.* 119. *de Tempore*, & *in pſ.* 136. & 149.

Illud præterea verum eſt, Hebræum populum deſcendere de Sem primogenito Noè *c*, & primogenitos in lege Naturæ Sacerdotali munere functos: & Deum præcepiſſe in lege ſcripta primogenitos offerri ſibi. Quocirca poſſet propter iſtam cauſſam aliquo modo vocari populus Hebræus *hæreditas Dei*. Non facit quidem ad rem præſentem, nec omittenda tamen annotatio vocabulum *hæreditatis*, nec non *ſortis*, & *partis*, nonnumquam in deteriorem partem ſumi, atque de pœna, & ſupplicio *d*. Totus homo hæreditas Dei eſt, nec ſui ipſius eſt, ſed illius. Fornicator eſt, ac profanus, qui propter quamlibet creaturam, ſicut Eſau propter unam eſcam *e*, vendit primitiva, ſubtrahens ſe Deo, & Deum ſibi, pro parva voluptate magnam dignitatem, inquit Cyrillus Jeroſolymitanus *f*.

Hebræi populi de Sem deſcenſus.
c *Gen.* 6. 10.
Hæreditatis, ſortis, & partis nomen nonnumquam in deteriore partem.
d *Job.* 20. 29. *Pſ.* 62. 11. *Eſa.* 17. 14.
e *Gen.* 25. 33. *Heb.* 12. 16.
f *Catech.* 4.

Et infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam.) Refert Theodoretus interpretationem Symmachi & Aquilæ. Prior ſic habet: ἣν ἐξεποίησας, καὶ ἵδρυσας: *Quam effeciſti*, vel *adoptaſti*, vel *emancipaſti*. Poſterior hæc eſt: Καὶ μογοῦσαν αὐτὴν ἵδρυσας, & ut vertiſſe videtur Hieron. *Laborantem tu confirmaſti*. Chaldæus. *Et eccleſiam, ſive congregationem laborantem tu erexiſti*. Vatablus: *Et laborantem confirmabat*. Pagninus: *Et labore confectam tu confirmaſti eam*. Alii: *Et ſi fatigata fuit, tu confirmaſti eam*, vel, *quum defecta de viribus, tu reficis illam*, reſtituendo nempe fœcunditatem, qua ad tempus viſus es illam privaſſe. Cajetanus: *Et fuit laſſa; tu firmaſti ipſam*. Genebrardus cum Rab. Kimhi vult eſſe hypotheticam phraſin cum eclypſi particulæ, *ſi*: quod ſi hæreditas tua infirmata eſt, fatigata, oppreſſa, afflicta, malè affecta ab hoſtibus, tu ſanè ſtabiliviſti, & roboraſti eam. Pſalterium Vaticanum, *etenim infirmata eſt*, verbum ἠσθένησε eſt, *infirmata eſt*, נלאה *nileah*, *laboravit, defecit, fatigata eſt, laſſata, debilitata*, poteſt hypothetico ſenſu quod in præterito dicitur, vel in præſenti (utrumvis enim fert Hebræum verbum) intelligi quoque in tempore futuro, quaſi diceret; Si fuerit infirmata, perficies, infirmatam perficies. Exiſtimat Ribera *g*, verti potuiſſe pro *infirmata eſt*, (*capit*) *infirmari* enim Hebræos dicere, pro *incipere*, quia res dum incipit, minus habet firmitatis, viriumque. Fateor verbum חלל *chalah*, חול *chalal*, & *chul*, de quo ibi diſputat, habere utramque ſignificationem: at non idem eſt לאה *laah*, hujus loci verbo.

g *Oſea.* 11. n. 25.
Infirmari apud Hebræos pro incipere.

Fecit id Deus hæreditati ſuæ Synagogæ, ideſt, facere, ſolet, & facturus prædicitur Eccleſiæ ſuæ, perculſos Hebræos quum daretur lex tot tonitruis, fulgoribus, &c. roboravit, & recreavit Deus: multo meliùs Eccleſiam, ut puſillum gregem confirmavit Chriſtus *h*, conſtantem ex Gentibus, quas dedit ei Pater *hæreditatem* i. Nam Petrum negantem *reſpexit* k: perſecutorem Paulum vocavit *l*: colaphizato dixit *gratiam* ei ſuam debet *ſufficere* m: fugientes Apoſtolos poſt reſurrectionem inviſit *n*, & columnas firmas Eccleſiarum fecit *o*: ut Paulum *p*, ſic ſine dubio ſegregavit ex uteris matrum Apoſtolos ceteros, ut *tamquam imbres emitterent eloquia* ſua *q*, legem, quæ *infirmabatur* præ impoſſibilitate *per carnem*, adimplevit *ſ*, uberiore gratia communicata: fortem adverſarium ligavit *t*: vicit mundum *u*: victoriam nobis contulit *x*. Hæc ferè Theodoretus, ſive Baſilius, Hilarius, Auguſtinus, Hieronymus, ſive Origenes, & paſſim ceteri expoſitores, nec non Bernardus *a*, qui propterea notat Petrum, Paulumq; meritò vocari *viros miſericordiæ*

h *Luc.* 12. 32
i *Pſ.* 2. 8.
k *Luc.* 22. 61
l *Act.* num 9.
m 2. *Cor.* 12. 9
n *Joan.* 20
o *Pſ.* 74. 4.
p *Gal.* 1. 15.
q *Eccl.* 39. 7
r *Rom.* 8. 3
ſ *Mat.* 5. 17
t *Luc.* 11. 22
u *Joan.* 16. 33
x 1. *Cor.* 15. 57.
a *Ser.* 3. *de Petro & Paulo*.
Petrus & Paulus meritò viri miſericordiæ dicuntur.

a, pro-